

izvirni znanstveni članek
prejeto: 1998-09-10

UDK 736.2(497.4 Koper)"14"
726.6(497.4 Koper)"14.6"

KOPARSKA KLESARSKA RADIONICA I DONJI DIO PROČELJA KATEDRALE U KOPRU

Predrag MARKOVIĆ

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti, HR-10000 Zagreb, I. Lučića 3

IZVLEČEK

Nastanak spodnjega dela pročelja katedrale v Kopru se v dosedANJI literaturi v glavnem povezuje z obnovo sredi 15. stoletja in z njeno posvetitvijo leta 1445. Na osnovi analize njene arhitektonske plastike, še posebej bujnih listnatih kapitelov, kot tudi na osnovi vrste sorodnih del v Kopru in bližnji okolici avtor izgradnjo spodnjega dela pročelja postavlja v začetek šestdesetih let 15. stoletja in jo pripisuje dejavnosti lokalne klesarske delavnice mojstra Tomasa iz Benetk.

Ključne besede: Koper, Capodistria, katedrala, pročelje, klesarska delavnica, 1460-1470, Tomaso da Venezia, arhitektonska plastika, kapiteli, gotico-fiorito

LA BOTTEGA DI SCULTURA DI CAPODISTRIA E LA PARTE INFERIORE DELLA FACCIATA DELLA CATTEDRALE DI CAPODISTRIA

SINTESI

La costruzione della parte inferiore della facciata della cattedrale di Capodistria è stata sinora sempre collegata nella letteratura al rifacimento della metà del Quattrocento e alla consacrazione, avvenuta nel 1445. Sulla base dell'analisi della plastica architettonica della facciata stessa, soprattutto dei ricchi capitelli a foglie e di una serie di opere simili a Capodistria e dintorni, l'autore pone la costruzione della parte inferiore della facciata ai primi anni Sessanta del XV secolo e la attribuisce alla locale bottega di scultura del maestro Tomaso da Venezia.

Parole chiave: Koper, Capodistria, cattedrale, facciata, bottega di scultura, 1460-1470, Tomaso da Venezia, plastica architettonica, capitelli, gotico fiorito

UVOD

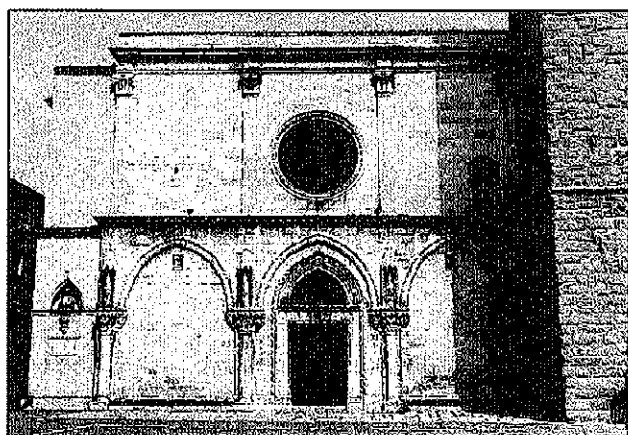
Smještena na vrhu kupastog brežuljka otoka, katedrala grada Kopra zajedno s monumentalnim zvonikom, i danas, u izmijenjenoj silueti grada, predstavlja njegovu

prepoznatljivu vizualnu odrednicu. Premda gotovo iz temelja podignuta u XVIII. st., koparska stolnica je jedan od onih slojevitih povijesnih spomenika koji u svom tkivu još uvijek čuva ostatke svoje i bogate višestoljetne prošlosti.¹

¹ Od starijih izvora za povijest katedrale Manzuoli, Tomassini itd., najznačajnije je djelo *Corografia ecclesiastica...* iz 1700. god. koparskog biskupa Paola Naldinija, u kojem se pored kratkog povijesnog osvrtala nalazi i opis katedrale prije njene obnove. Među povjesno-umjetničkim studijama o koparskoj katedrali ističu se dvije monografije, ona A. Alisija iz 1932. i F. Semija iz 1934. U tim je djelima koparska stolnica nasveobuhvatnije i najcjelovitije obrađena, te se na njima temelje gotovo sve dosadašnje spoznaje o njenoj prošlosti. Za noviju povijest katedrale najrelevantniji podaci sakupljeni su u monografiji o Giorgiu Massariju, značajnom mletačkom arhitektu po čijim je planovima katedrala obnovljena u XVIII. st. (Massari, 1971, 79-83).

Od starijih građevinskih slojeva koji su preostali nakon njene barokizacije najviše se ističe bogato skulpturirano gotičko-renesansno pročelje. Podignuto tijekom XV. st. na prostoru nekadašnjeg portika romaničke katedrale, te prislono uz masivnu vertikalu zvonika ono danas poput kulise zatvara Titov trg s istočne strane (sl. 1).

Među brojnim otvorenim pitanjima koja se tiču povijesti izgradnje katedrale upravo je njeno monumentalno pročelje, mahom zbog nerazjašnjenih okolnosti njegova nastanka, do sada zaokupljalo najviše pažnje brojnih istraživača i pisaca koji su se bavili stolnom crkvom i njenom poviješću.² Naime, u nedostatku preciznijih datacijskih odrednica historijat izgradnje pročelja rekonstruiran je tek u glavnim crtama, i to prvenstveno na temelju okvirnog sljeda događaja koji prate obnovu i proširenje katedrale tijekom XV. st.³

Sl. 1: Katedrala u Kopru - pročelje, total.
Fig. 1: Koper Cathedral - façade, in full.

Tako iz pisanih vrela saznajemo da se pred starom romaničkom katedralom, koja bijaše bila kraća i uža nego ova današnja, čitavom dužinom pročelja pružao

natkriveni trijem - portik, koji je teško oštećen prilikom upada Đenovežana u Kopar 1380. godine. Biskup Lodovico Morosini (1364-1390) odlučio je proširiti crkvu, te 1385. god dužd A. Venier nalaže koparskom kapetanu-podestatu da vrati biskupu dio crkvenog terena na kojemu je bio smješten portik, a kojega je u međuvremenu Opčina uzurpirala i iznajmila nekim trgovcima koji su tamo podigli drvene standove.⁴ 1422. g. relikvije sv. Nazarija su uz veliko slavlje vraćene u Kopar, ali ni godinu dana kasnije, točnije 1423. zbog pravnih poteškoća crkva nije došla u posjed tog dijela terena. Nešto kasnije, 1435. godine, za vrijeme biskupa F. Biondija (1428-1448) odlučeno je da se crkva proširi i obnovi, te je deset godina nakon toga (7.XI.1445) u obnovljenoj crkvi svečano posvećen glavni oltar.⁵ Tek koncem istog stoljeća, točnije 1491., odlukom Velikog vijeća (Maggior Consiglio) data je dozvola da se nastavi s proširenjem i povećanjem crkve, te je konačno 1498. god. pročelje katedrale bilo dovršeno (dokument: Semi, 1934, 14-15). Istovremeno uz obnovu crkve od 1418. do 1480. izvedena je i obnova zvonika.

Usprkos šutnje pisanih izvora o tome tko je i kada podignuo pročelje crkve, u njegovoj jednostavnoj dvotažnoj strukturi jasno se ocrtavaju i dvije faze izgradnje: donji dio izveden u duhu venecijanske cvijetne gotike iz sredine 15. st., i gornji dio s kraja istog stoljeća renesansnih stilskih obilježja.

I dok su mišljenja o vremenu nastanka gornjeg dijela pročelja manje više usaglašena, te se ono smješta između 1491. i 1498. god., pri čemu problem atribucije još uvijek ostaje otvoren,⁶ dotle za nastanak njenog prizemnog dijela postoji daleko veći broj različitih prijedloga. S obzirom na širinu vremenskog razdoblja kojeg obuhvaćaju, kao i na argumente s kojim se ono podupire, ti bi se prijedlozi mogli načelno grupirati u tri skupine. U prvoj skupini nalaze se mišljenja nešto opreznijih istraživača koji ostavljaju mogućnost nastanka prizemnog dijela pročelja u nešto širem raz-

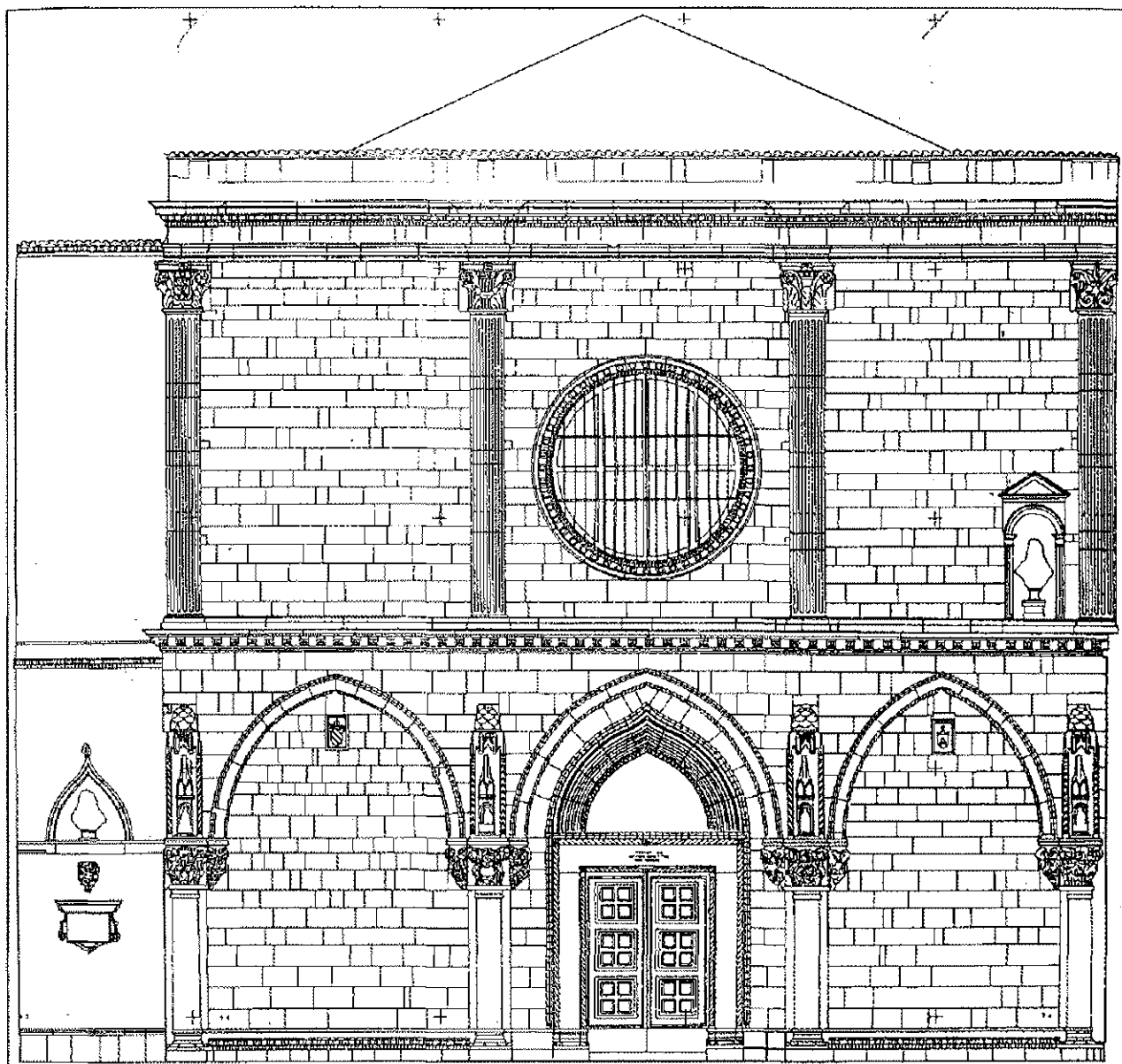
2 Iako postoje još mnoge nepoznanice vezane uz građevinsku povijest katedrale, naročito što se tiče njene najranije prošlosti, sudeći prema novijim još ne objavljenim arheološkim nalazima ispod sadašnje katedrale iz XVIII. st. i romaničke koja joj je prethodila evidentirana je mala mogućnost postojanja ranokršćanske crkve (Župancić, 1991, 8). Od romaničke crkve iz sredine XII. st. preostao je još samo južni zid uklopljen u postojeću zidnu strukturu. Tijekom XV. st. starija romanička crkva se obnavlja i proširuje te svojim novopodignutim pročeljem dohvata nekoć slobodnostojeći zvonik, zapravo gradski toranj. Nakon manjih zahvata tijekom XVI. i XVII. st. crkva se počinje obnavljati 1714., a od 1738. do 1789. temeljito se pregrađuje po nacrtima G. Massarija. U XIX. st. vrše se manje obnove interijera, te se obnavlja pročelje crkve (Alisi, 1932; Semi, 1934; Massari, 1971, 79-83).

3 Najveći dio arhivske građe objavljuju Naldini (1700), Del Bello (1907), Alisi (1932) i Semi (1934).

4 Iz pisma kojeg dužd Venier upućuje koparskom kapetanu-podestatu 1385. g., a kojeg u cijelosti donosi Semi (1934, 12-13) još saznajemo kako su se u portiku nalazili grobovi, dok je samo pročelje crkve bilo udaljeno od zvonika za oko tri sežnja. Mogući izgled portika možemo zamisliti prema jednoj slici stare katedrale u Trevisu srušene u 18. stoljeću, pred kojom se također pružao sličan natkriveni portik (reprodukcija u: Botter, 1958, 119-120).

5 U toj su obnovi renovirane apside i oltari, te je izgrađen i drveni bačvasti svod. Prema Delu Bellu (1905, 251) crkva je tom prilikom proširena za oko 2 m prema sjeveru, na prostor na kojem su se prethodno nalazili neki grobovi, te za oko 8 m prema zapadu.

6 Na temelju teksta P. Naldinija Alisi (1932) zaključuje da je pročelje završeno između 1480. i 1488. (vidi bilj. 10), dok se kod pojedinih autora nakon greške u tekstu G. Tomassinija provlači i god. 1598 (Semi, 1934, 15-16). Nepoznatog autora gornjeg dijela pročelja najčešće se dovodi u vezu s krugom P. Lombarda, M. Codussija, pa i G. Buore, ali uglavnom bez čvrstih argumenata.

Sl. 2: Katedrala u Kopru, fotogrametrijski snimak pročelja (MZVNKD Piran).

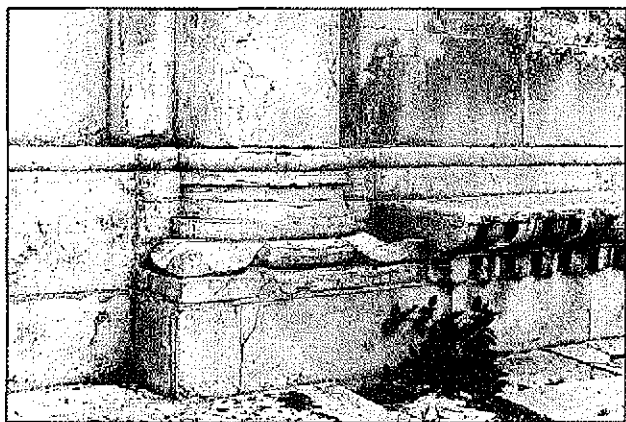
Fig. 2: Koper Cathedral, fotogrammetric picture of the façade (MZVNKD Piran).

doblju.⁷ U drugoj, većoj skupini nalaze se brojni, mahom usputni prijedlozi koji na temelju uopćenih stilskih

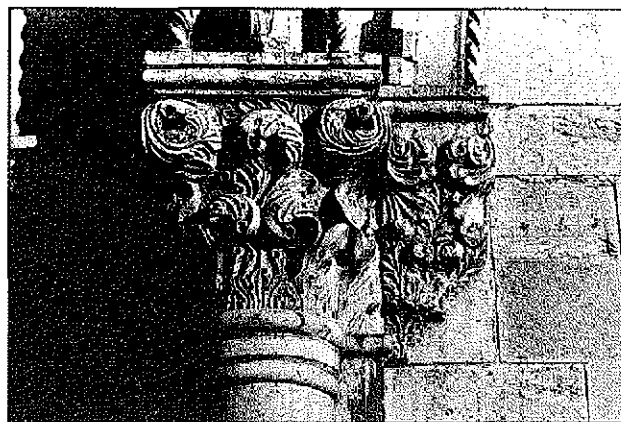
opservacija i komparacija iznalaze sredinu XV. st. kao vrijeme izgradnje donjeg dijela pročelja.⁸ U toj se sku-

7 Iz nepreciznih pa i protuslovnih izjava Alisija (1932, 11-12, 19) može se zaključiti da je donji dio pročelja vjerojatno nastao u dvije faze. U prvoj fazi na mjestu srušenog portika podignut je prvo venecijansko-gotički atrij, koji je potom, vjerojatno prilikom posvete crkve 1445. g., poprimio sadašnji izgled, s time da je ipak konačno završen prilikom izgradnje gornjeg dijela između 1480. i 1488.. Za razliku od njega Semi (1943, 14-15), respektirajući podatak koji se nalazi u dokumentu iz 1491. o nastavku gradnje zaključuje da je izgradnja pročelja započela oko 1460. god. Ujedno atribuirajući prizemni dio pročelja majstoru Dominiku iz Kopra okvirno ga datira od 1425. do 1464. godine, tj. od trenutka kada se po Semiju (Semi, 1934, 14, 17-23; 1975, 201) Domenico po prvi put javlja s potpisanim djelom (kustodija iz Raktja), pa sve do godine njegove smrti. Na tragu navedenih spoznaja, te s još više opreza R. Ivančević (1964, I, 99) smatra kako je pročelje podignuto između 1435. i 1491.

8 Folnescics, Planscig, 1916, 37: oko 1450; Cevc, 1960, 214: proti sredi 15. st.; Stelè, 1960, 37: okoli sredine 15. st.; Komelj, 1973, 240: po sredini XV. st.; Arslan, 1977, 286: del 1445 circa, itd.).

Sl. 3: Katedrala u Kopru - prizemni dio pročelja - detalj.
Fig. 3: Koper Cathedral - basement part of the façade, a detail.

Sl. 4: Katedrala u Kopru - kapitel 1. stupa (sj. - jug).
Fig. 4: Koper Cathedral - capital of the 1st column (N - S).

pini, svojom preciznom datacijom s god. 1453., ističe u kasnijoj literaturi gotovo nezapažen prijedlog N. Del Bella (Del Bello, 1905, 251).⁹ Budući da avtor ne navodi izvor tog podatka, može se samo zaključiti kako je do navedene godine došla na osnovu krivog tumačenja jednog dijela teksta biskupa P. Naldinija (1700, 18/19) u kojem se on osvrće na povijest katedrale.¹⁰ Konačno, treću skupinu predstavlja samo jedan, i to nešto noviji prijedlog J. Mikuža. On prvenstveno na temelju analogija u oblikovanju bujnih lisnatih kapitela arkada prizemnog dijela pročelja s pojedinim klesarskim ostvarenjima u Kopru (grb A. Veniera na Fontiku), kao i na temelju odlika prijelaznog stilskog razdoblja između gotike i renesanse, predlaže okvirno 1460. godinu kao vrijeme nastanka donjeg dijela koparske fasade. No ni da-

nas nakon brojnih osvrtâ, iznesenih stajališta i gledišta, problem izgradnje pročelja koparske katedrale, a posebice preciznije datacije i atribucije njenog prizemnog dijela, ne samo da nije zadovoljavajuće riješen, već se kreće unutar istih početnih okvira.¹¹

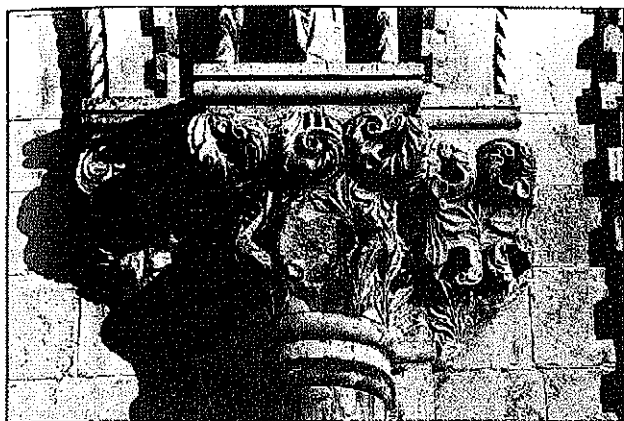
Sumirajući svu tu raznolikost do sada iznesenih mišljenja o vremenu nastanka prizemnog dijela katedralnog pročelja, evidentno je kako su ona mahom zasnovana na interpretacijama i kompilacijama šturih, ponekad i nejasnih povijesnih izvora. Takve povijesne konstrukcije potom su redovno podgrađivane s uopćenim stilskim opservacijama i komparacijama, pri čemu se u nedostatku čvrstih uporišta najčešće prizivahu najistaknutija imena bilo lokalnih majstora (Domenico di Capodistria) bilo venecijanskog kiparstva 15. st. (obitelji

⁹ Po njemu kasnije i Budinich (1927, 59).

¹⁰ Tekst za koga je već A. Alisi (1932, 13; vidi bilj. 6) istaknuo da je nejasan i konfuzan, te ga je popratio sa svojim tumačenjima, u cijelosti glasi: *Molto più si dilatò sopra il cinquecento venti, che seguì, come vedremo, la sua Erezione in Cattedrale. Nell'anno poi mille quattrocento diciotto, gettaronsi i fondamenti dell'alta, e grande sua Torre, se bene non si presettionò, che nell'ottanta dello stesso secolo. Non hanno l'humane imprese, ancorche sante, remora più gagliarda delle mondane vicende. A questa Torre, che s'alzava in Isola, si concatenò molt'Anni prima la Chiesa, con l'aggiunta attale di tre Archi per parte, dirizzati à tempi di Fancesco Biondi nel sito medesimo dell' Atrio antico, un secolo prima dall'Armi Genovesi incenerito. Tributò l'Antichità à questa nuova Fabbrica le sue sepolte dovittie son diverse Medaglie d'oro, ricavate nello scavare i nuovi fondamenti. Ne qui terminando la nuova Fabbrica, doppo il breve corso d'anni otto, si nobilitò con un'alta, e Maestosa Facciata di Marmi Istiriani. Queste sono le memorie antiche della nostra Ecclesiastica Struttura suggeriteci dalli due Scrittori Nationali Manzuoli, e Petronio. Tumačenjem ovog teksta Alisi je stekao uvjerenje da je pročelje završeno između 1480. i 1488., dok Del Bello zaključuje da je pročelje završeno 1453. g., osam godina nakon posvećenja crkve (1445.), premda se posveta crkve u ovom pasusu i ne spominje. Zanimljivo je da su autori na koje se poziva biskup F. Biondi daleko jasniji, te Manzuoli (1611/, 1854, 208) navodi: ... e nel 1480 si finì il campanile del Domo principiato nel 1418 e 1490 si allungò esso Domo unuendolo con detto campanile che prima era in isola, come è quello di S. Marco a Venezia, e nel 1498 si fece la facciata di esso Domo; dok Petronio (1668/, 1968) i ne spominje koparsku katedralu.*

¹¹ Koprška katedrala (Gotika v Sloveniji, Katalog izložbe, 1992, 103): "Po vseh naštetih prvinah ustreza koprška fasada pojavom v beneški poznogotski arhitekturi 1. pol. 15. stol.; to velja posebej za kapitole, ki jim najdemo bližnje paralele v krogu Giovannija in Bartolomea Bona; i dalje: V tej obliki bi moglo pritičje nastati še v 1. pol. st. (pred posvetitvijo 1445 ?)."

¹² Nakon Alisija, koji je problem autorstva donjeg dijela pročelja ostavio otvorenim, kao i Semijski koji se založio za majstora Domenika iz Kopra, svi kasniji prijedlozi mahom su isticali srodnost bujnih lisnatih kapitela arkada s onima nastalim u krugu najpoznatije gotičko-venecijanske kiparske radionice obitelji Bon. I dok se autorstvo Domenika može osporiti već na temelju stilskih pa i kronoloških razloga (Lazzi, 1996, 5-45), dotle se paušalne tvrdnje o srodnosti koparskih kapitela s onim nastalim u krugu radionice Bon mogu opovrgnuti tek nakon njihove detaljnije analize, o čemu će biti govora u daljnjem tekstu.

Sl. 5: Katedrala u Kopru - kapitel 2. stupa (sj. - jug).
Fig. 5: Koper Cathedral - capital of the 2nd column (N - S).

Sl. 6: Katedrala u Kopru - kapitel 3. stupa (sj. - jug).
Fig. 6: Koper Cathedral - capital of the 3rd column (N - S).

Bon, delle Masegne), odnosno u slučaju gornjeg dijela pročelja P. Lombardo, M. Codussi.¹² Gotovo u svim tim nastojanjima koja su smjerela razrješenju tog problema pročelje katedrale promatrano je izolirano, kao neovisna cjelina, i to kako u odnosu na prostornu strukturu crkve tako i u odnosu prema ostalim graditeljsko-klesarskim ostvarenjima XV. st. u Kopru i bližoj okolici.¹³ I dok je svaki pokušaj uspostave preciznije kronologije izgradnje pročelja tijekom XV. st. uvjetovan rekonstrukcijom svih njenih građevinskih faza od XII. do XVIII. st., za što se tek trebaju poduzeti sveobuhvatna istraživanja, dotle je za proučavanje stilskih i morfoloških odlika kamene plastike pročelja ostalo dosta prostora.

Upravo s tog do sada zanemarenog aspekta ovim će se radom pokušati naznačiti putevi mogućih rješenja i dati precizniji odgovori o vremenu izgradnje donjeg dijela pročelja. No, prije nego li se pobliže osvrnemo na pojedine klesarsko-kiparske detalje pročelja i njihova srodna ostvarenja, nužno je steći uvid u cjelokupnu arhitektonsko-skulpturalnu artikulaciju pročelja i njegovu graditeljsko-tehničku izvedbu.

PROČELJE KATEDRALE

Gotovo pravilan kvadrat pročelja istaknutim horizontalnim vijencem podjeljen je na dvije jednake horizontalne zone (sl. 1, 2).¹⁴ Obje zone su stupovima, od-

13 U nedostatku temeljitijih arheoloških i arhitektonskih istraživanja koparske katedrale, mnoga su pitanja još uvijek ostala otvorena, dok neka značajna još nisu ni postavljena. Jedno od ključnih pitanja bez kojeg nije moguće adekvatno razriješiti građevinsku povijest katedrale jest karakter rekonstrukcije crkve XV. st., i s tim u vezi odnos gornjeg, pravokutnog dijela pročelja spram starije (bazilikalne?) strukture prostora iza njega. Evidentno je, naime, kako ovakav sadašnji, ravni završetak pročelja odgovara karakteru kasnije izgrađenog dvoranskog prostora, te se nužno postavlja pitanje njihovog suodnosa koncem XV. st. Prema Alisiju (1932, 16-26) središnji dio gornje zone ostao je nezavršen, ali osim što je teško vjerovati kako je središnji dio pročelja izvorno trebao biti još viši, time se ne razrješava problem korespondencije bočnih brodova s ravno zaključenim "panelima" pred njima (prema jednoj pastoralnoj vizitaciji iz 1661. crkva je duga 50 m, široka oko 24 m, s visinom glavnog broda oko 25 m). S obzirom na natpis uklesan na portalu koji spominje obnovu eksterijera crkve 1812. g. (bilj. 24), moguće je pretpostaviti kako se ta intervencija odnosi na dovršenje gornjeg dijela pročelja. Jednostavna i pomalo klasicistički suha interpretacija otežalih pilastara i plastički ponešto jednostavno izvedenih kompozitnih kapitela gornjeg dijela pročelja u opreci je sa sitnoklesarski razvedenim i krhkim dekorativnim repertoarom lombardske renesanse uz koju se najčešće veže. Stoga se može pretpostaviti kako je gornji dio pročelja te intervencijom XIX. st. poprimio sadašnji izgled. Istovremeno nije posve isključeno kako je romaničko-gotička katedrala već prije Massarijeve intrevencije imala karakteristike dvoranske crkve, točnije Staffelkirche s visokim bočnim brodovima i nešto višim glavnim svodom, a ne klasične bazilike (poput katedrale u Cividaleu koja se također obnavlja sredinom XV. st. - vidi bilj. 50). Semi pretpostavlja kako je crkva povišena 1714., neposredno prije Massarijeve intervencije (prema ploči s natpisom RVEBAT, ELEVATUR 1714) za što pak nema nikakvog logičnog objašnjenja (Massari, 1971, 82). Istovremeno, o ukorijenjenosti dvoranskog tipa crkvene građevine u nešto široj regiji sjeveroistočne Italije vidi Marković 1996, 269-270.

14 Visina pročelja i njegova osnovna podjela određena je položajem razdjelnih vijenaca prve i druge etaže zvonika (jasno istaknuti horizontalni vijenci zvonika vide se i na modelu grada što ga pridržava sv. Nazarije na sarkofagu istoimenog sveca u katedrali). Zvonik, odnosno gradski toranj, nastao je najvjerojatnije u XIII. st., a obnova izvršena tijekom XV. st. odnosi se samo na gornje dvije etaže (Alisi, 1932, 22-23).

nosno pilastrima vertikalno raščlanjene na tri podjednake pravokutna traveja.¹⁵ Donju, plastički puno snažnije artikuliranu zonu definiraju tri slijepe šiljatołučne arkade i četiri polustupa bujnih lisnatih kapitela iznad kojih se dižu četiri baldahinski natkrivene niše. Unutar niša smješteni su monolitni kameni tabernakuli sa skulpturama četvorice Evangelista. Zidna ploha unutar arkada plitko je uvučena u odnosu na ravninu zida iznad njih, odnosno zid koji nose šiljatołučne arkade istaknut je za otprilike desetak centimetara. U središnjem traveju smješten je monumentalni portal pravokutnog okvira nadvišen s bogato profiliranim lukom lađastog oblika, dok su bočna polja zazidana. Uz sjeverni rub pročelja, neznatno uvučeno u odnosu na njegovu ravninu, nalazi se glatko ožbukano proširenje; u njegovu donjem dijelu uzidana je šiljatołučna niša s kamenim poprsjem, dok je gornji, vijencem odvojeni dio posve ravan.¹⁶

Gornji, posve glatki dio pročelja raščlanjen je s četiri plitka kanelirana pilastra koji se uzdižu u osi donjih polustupova. Pilastru, kojima su kanelire do trećine visine ispunjene štapovima, svojim kompozitnim, različito izvedenim kapitelima podržavaju trabeaciju s obratima. Središnje polje rastvara veliki okulus obrubljen motivom ovulusa i dentela, dok su bočna polja prazna (u donjem dijelu južnog traveja nalazi se niša s kamenim poprsjem).

Snažni polustupovi prizemnog dijela izdignuti na plitkom pravokutnom postamentu počivaju na tročlano profiliranim bazama s ugaonim listovima; profilacija baze sastoji se od krupnih profila (torus, trohilus, torus) odvojenih oštrokutnim stepenicama, a široki i glatki ugaoni listovi završavaju s izdignutim vrhom (sl. 3). Gornji torus-

ni profil baze nastavlja se u ravnini zida te prelazi u tanki horizontalni vijenac koji kontinuirano uzduž čitavog pročelja. Među bazama polustupova bočnih arkada raspoređene su kamene klupa; donji dio klupe izveden je od dužih kamenih kvadara po dimenzijama jednakih prizmatičnim postamentima polustupova, dok njen gornji dio profiliran s krupnim motivima dentela i ovulusa strši prema van.¹⁷ Deblo stupa se lagano sužava prema vratu koji je profiliran s oblim i pravokutnim profilom.¹⁸ Premda se među kapitelima polustupova uočavaju manje razlike u kompoziciji i obradi, u osnovi ih odlikuje isti dvozonski ustroj s naglašenom simetrijom u oblikovanju podbuhlih i volutasto podvijenih vrhova (sl. 4-7). Plastički snažno i bogato raščlanjeno lišće u cjelosti prekriva tijelo kapitela. Iz simetrično razdijeljenih listova donjeg vijenca izdižu se tri krupna bogato razvedena lista koji se pod vrhom kapitela uvrću prema van formirajući gornju zonu; ugaoni listovi se volutasto podvijaju, a vrhovi im se sunovraćuju, dok se vrh središnjeg lista gnjezdolike uvija s lijeve nadesno (odlomljen na južnom kapitelu do portala).¹⁹ Točno po sredini kapitela dotiču se krupne volutasto podvijene glavice donjeg para listova, dok se bočno od njih izdižu parovi kopljastih listova među koje sjeda trokutasti vrh ugaonog lista gornje zone (jedino na kapitelu prislonjenom uz zvonik i ovi su listovi izvedeni s podvijenim, "ovunjskim" glavicama). Šireći se prema bočno smještenim lisnatim konzolama, plitkoreljevna vegetabilna dekoracija izvedena je i na stražnjoj, u ravnini zida odrezanoj strani kapitela. Kapitel je uokviren snažnim prstenom astragala i dvočlano profiliranom pločom abaka koja se proteže i nad bočno smještenim konzolama.

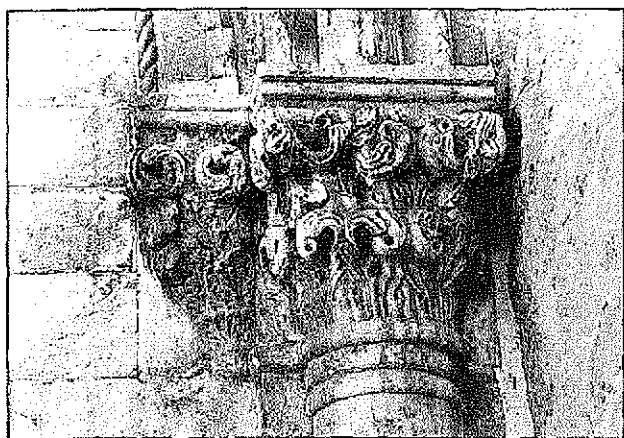
15 Iako na prvi pogled sva tri traveja izgledaju jednako široka, već odavno je primjećeno (Alisi, 1932, 17; Ivančević, 1962, I, 9) da među njima postoje manje razlike: najširi je središnji, potom sjeverni pa južni travej. Razlozi tih manjih devijacija, uostalom kao i same ujednačene trotravejne podjele zasigurno leže u nastojanju da se vizualno kompenzira izmicanje pročelja izvan uzdužne osi crkve. Naime, produženjem crkve prema zapadu njen južni brod je ostao djelomično zaklonjen zvonikom. Stoga je usaglašavanje šireg trobrodnog prostora s novim, okrnjenim "licem" nužno moralo uzrokovati stanovite preinake u koncepciji samog pročelja. To se na koncu izvelo nezavisnom podjelom na tri jednaka arkadna polja, ali s manjim korekcijama. Daleko radikalnije rješenje sličnog problema pruža nam primjer livarske katedrale pred kojom se kasnije podignuto pročelje (trodjelno raščlanjeno!) stisnulo samo ispred srednjeg broda crkve (Fisković, 1976).

16 Premda prevladava stanovište kako je crkva proširena na sjevernoj strani početkom XVIII. st., (Mikuž, 1980, 9; Ivančević, 1964, 95; R. redakcija, 1992, 379), ipak postoje i druga gledišta. Pa tako Del Bello navodi da je već u doba biskupa F. Biondija (1428-48) crkva proširena za oko 2 m uzduž sjevernog broda romaničke crkve (vidi bilj. 5) dok Alisi (1932, 15) smatra da je taj dio crkve rekonstruiran 1491. god.

17 Sudeći po srodnom antikizirajućem motivu koji obrubljuje okulus gornje zone vjerojatno je riječ o sekundarno uzidanom dijelu razdijelnog vijenca koji je nekoć, dijelio pročelje na dvije etaže. Sadašnji vijenac, sudeći po tipu valovite profilacije konzola mogao je nastati prilikom obnove crkve sredinom XVIII. st., kada se, uostalom, bilježi i njegov popravak, ili početkom XIX. st. kada se obnavlja gornji dio pročelja (Semi, 1934, 16).

18 Deblo stupa je isklesano iz jednog šireg monolitnog kamenog bloka, te djeluje kao da je u ravnini zida prislonjeno uz nosač pravokutnog presjeka. I inače su svi dijelovi stupa, baza, trup i kapitel, kao i lisnate konzole uz njih isklesani iz zasebnih, monolitnih kamenih blokova. Po vertikali su ti reljefno istaknuti blokovi uskladeni sa strukturom okolnog zida te svojim visinama točno pokrivaju dva, sedam, odnosno tri reda kamenih kvadara složenih u pravilne horizontalne slojeve - pasove podjednake širine. Takva tehnika zidanja nesumnjivo potvrđuje istovremeni nastanak arkada i "ispune" među njima. Premda je u Massarijevom projektu predviđeno probijanje bočnih portala, ono nije izvršeno (Massari, 1971, 180).

19 Najvidljivije razlike među kapitelima su upravo u oblikovanju središnjeg lista gornje zone koji je jednako izveden na kapitelima smještenih uz portal. Osim toga ovaj unutrašnji par kapitela razlikuje se od vanjskog para po nešto zgusnutijoj i kompaktnijoj obradi površine (nisu tako gusto posuti rupicama).

Sl. 7: Katedrala u Kopru - kapitel 4. stupa (sj. - jug).
Fig. 7: Koper Cathedral - capital of the 4th column (N - S).

Konzole, zapravo četvrt kapiteli o koje se upiru pete lukova, prekrivene su sa srodno oblikovanim lišćem; lišće je grupirano u dvije, tri odnosno čak četiri zone pri čemu najdonju, četvrtu zonu predstavlja mali lisnati vijenčić izveden umjesto astragala (sl. 8). Uz nešto jače istaknutu simetričnost i krutost osnovnog ustroja, koji je nužno potenciran njihovim reduciranim oblikom četvrt-kapitela, na konzolama se primjećuje nešto grublja i nepreciznija izvedba lisnatog uresa (plitka i mlohava modelacija na kojoj se ističu neprecizno razmještene točkaste rupice - sl. 8).

Srazmjerno uska čeonu strana lagano zašiljenih lukova sljepih arkada obrubljena je s usukanim užetom s unu trašnje, odnosno izmjeničnim zupcima s vanjske strane. Iznad svakog polustupa uzidana u strukturu zida diže se plitka, baldahinski natkrivena niša (sl. 9, 10). Bočne stranice niše ukrašene su s polustupićima izvedenim u motivu dvostruko usukanog užeta, ponegdje prelomljenim u motiv riblje kosti; polustupići imaju baze i male lisnate kapitele (na njima usprkos manjih razlika u izvedbi uočavamo srodnost s kapitelima polustupova). Šire čeonu stranice baldahina ukrašene su sa po dva cvijetno-lisnata motiva, a međusobno su povezane sa šiljatim lukovima s unutrašnjim trolistom i malim akroterijem na vrhu. Bridovi stranica ukrašeni su plitkoreliefnim tornjićima s visećim lisnatim konzolicama ispod. Nad baldahinom nadvija se polukružna, lagano izdužena kapa ukrašena s krupnim ljuskastim motivom.²⁰

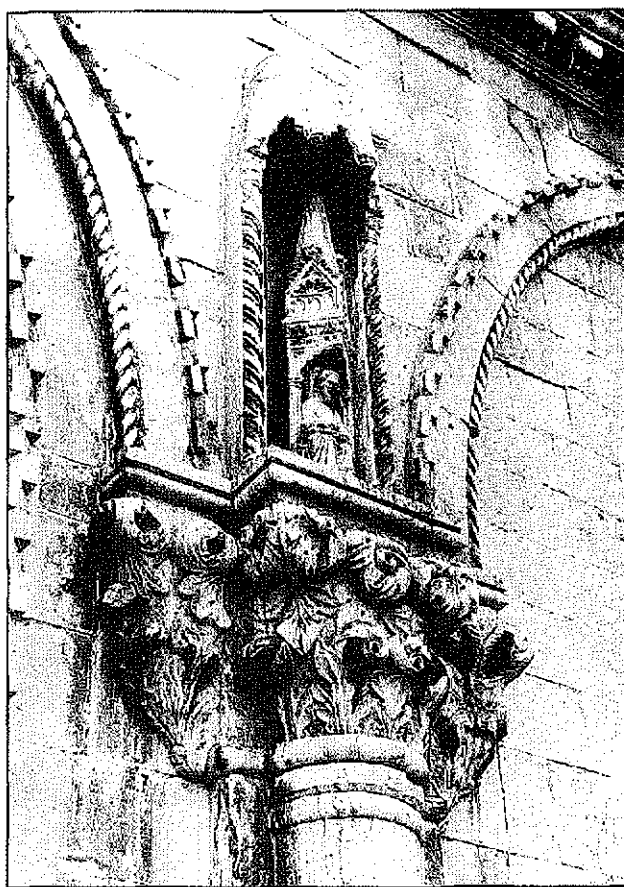

Sl. 8: Katedrala u Kopru - konzola uz 2. stup (sj. - jug).
Fig. 8: Koper Cathedral - console by the 2nd column.

Unutar svake niše smješten je kameni monolit izveden u obliku manjeg, bridom prema van okrenutog tabernakula s fijalom na vrhu i figurom sjedećeg Evanđelista u donjem dijelu; plaštom ogrnuti Evanđelisti pišu u knjigu rastvorenu na koljenima, a smješteni su u koso zasječenoj niši natkrivenoj školjkastim svodom (po obliku i dekoraciji niša predstavlja umanjenu verziju veće u kojoj je čitava skulptura smještena). Iznad niša s Evanđelistima pruža se usko natpisno polje na osnovu kojega se oni mogu poimence identificirati (od sjevera prema jugu to su: *S. Mateus*, *S. Marcus*, *S. Lucas*, *S. Iohanes*), te povrhnjega istaknuti lisnati vijenac. Gornji dio tornjića ukrašen je plitko urezanom gotičkom dekoracijom, a završava s izduženom poligonalnom fijalom odrezanog vrha.²¹

20 Po svom obliku niša je arhaičnog, u osnovi trećentističkog porijekla. Primjer iz prve polovice XIV. st. možemo vidjeti na crkvi San Aponal u Veneciji (Franzoni, Di Stefano, 1976, 20), a isti tipski oblik niše često se javlja i tijekom XV. st.

21 Mali tabernakuli s Evanđelistima dio su veće arhitektonsko-skulpturalne cjeline, najvjerojatnije ciborija koji se izvorno nalazio nad rakom sv. Nazarija u koparskoj katedrali (od ostalih dijelova ciborija sačuvana još nekolicina skulptura uzidanih na vanjskim zidovima katedrale, te reljefi s arhivolta pohranjeni u Pokrajinskom muzeju). Iako postoje različita mišljenja o vremenu nastanka ciborija, od kojih je u zadnje vrijeme prevladala datacija s 1422. g. (vrijeme kada su relikvije sv. Nazarija vraćene u Kopar), u najnovijem radu skulpturalna se oprema ciborija usko veže uz nastanak samog sarkofaga sv. Nazarija i datira u sredinu 14. st. (Tigler, 1996, 170, s ranijom literaturom).

Sl. 9: Katedrala u Kopru - edikulas figurom Evangelista.
Fig. 9: Koper Cathedral - shrine with the figure of Evangelist.

Monumentalni portal širokog pravokutnog okvira počiva na podnožju oblikovanom jednako onim na polustupovima arkada (sl. 11). Portal kojemu dovratnici izravno bez prekida kontinuiraju u nadvratnik obrubljen je s unutrašnje i vanjske strane usukanim užetom, a mali lisnati motivi izvedeni su na spojevima užeta po sredini te u uglovima portala (sl. 12, 13). Po sredini nadvratnika kapitalom je uklesan natpis: INTERNVM DE CVS / EXTERNO COMPLETVR / ANNO MDCCCXII.²² Vanjski okvir portala uokviren je još s krupnim izmjeničnim zupcima, koji se protežu i na vanjski okvir ladastog luka

Sl. 10: Katedrala u Kopru - edikula - detalj.
Fig. 10: Koper cathedral - shrine, a detail.

iznad. Višestruka profilacija širokog luka, zapravo arhivolta koji uokviruje uvučeno polje lunete, stepenasto je raslojena po dubini, a sastoji se od niza oblikih i konkavnih profila uokvirenih dijamantnim frizom s vanjske, odnosno lisanim frizom s unutrašnje strane. Unutar ožbukanog lunetnog polja izvedena je freska s likom sv. Nazarija danas posve izbljednula.

U bočnim arkadnim poljima, neposredno ispod šiljatih vrhova lukova uzidane su manje pravokutne ploče s polikromiranim grbovima.²³

Čitavo pročelje zidano je od velikih precizno isklesanih kamenih kvadara, s time da donji dio pročelja zidan s nešto tamnijom vrstom kamena od onog u gornjoj zoni.²⁴ U donjoj zoni klesanci su slagani u pasove podjednake širine (unutar arkada uočavaju se manje varijacije), dok su u gornjoj zoni nešto pravilnije izvedeni te kontinuiraju čitavom dužinom pročelja.

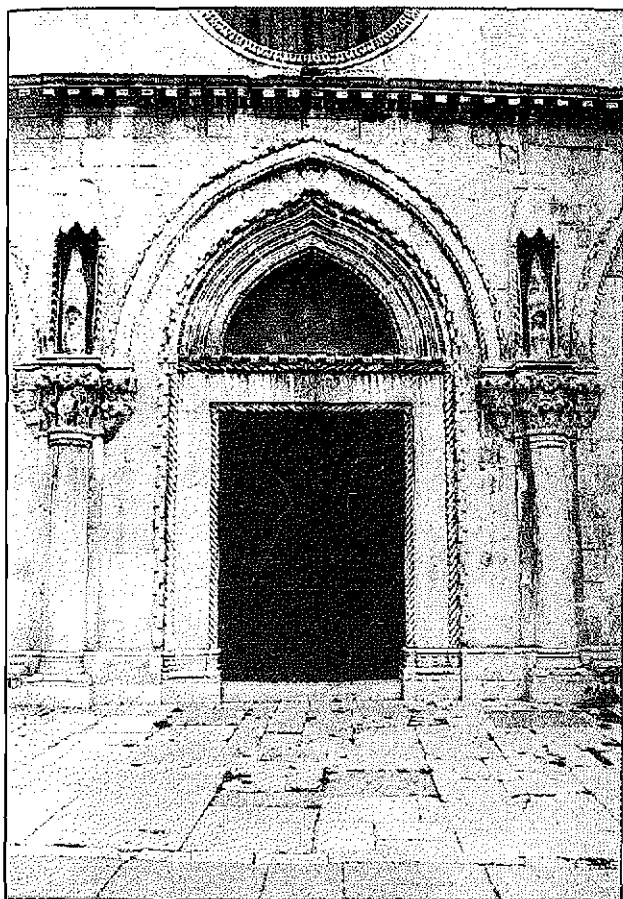
Na temelju ovog nešto detaljnijeg opisa mogu se izvući stanoviti zaključci o karakterizacijama sredinom XV. st. U cjelini gledajući, svi arhitektonsko-dekorativni elementi pročelja, uključivši tu i spolirana kiparska ostvarenja, svojim rasporedom te naglašenom reljefnom obradom više svrsishodno nego odmjereno sudjeluju u razradi njegove široke plohe. Pri tom svakako treba istaknuti kako se u njegovoj, unekoliko specifičnoj artikulaciji zrcale posebni arhitektonsko-urbanistički uvjeti nastanka, a ne različite faze izgradnje.²⁵ Nadalje, sam

22 Natpis koji je u dosadašnjoj literaturi ostao gotovo nezamječen doslovce govori o dovršenju vanjšine crkve. S obzirom na sadašnji oblik pročelja to se može odnositi samo na njegov gornji dio, koji vjerojatno nije bio u potpunosti dovršen nakon zahvata G. Massarija, odnosno koji nije bio uskladen s njegovom preinakom interijera crkve (Massari, 1971, 82-83).

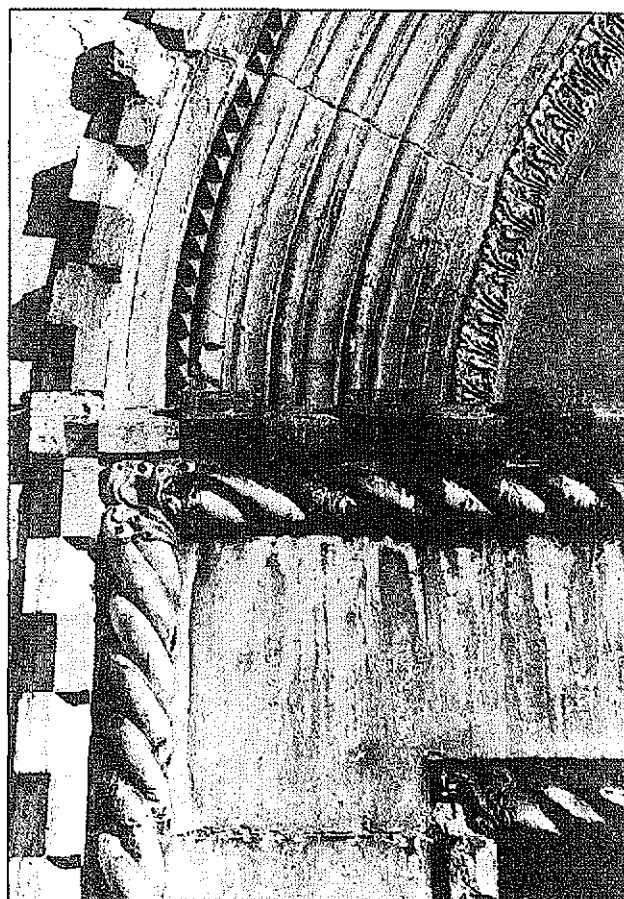
23 Sjeverni grb pripada biskupu G. Valaressu (1482-1503), na što me je ljubazno upozorio kolega E. Gardina, dok južni grb pripada obitelji Capello. Ovaj potonji se vjerojatno odnosi na F. Capella, podestata Kopra 1497. god, čiji se grb nalazi uklesan na bazi bočnog portala crkve (Alisi, 1932, 75-76).

24 Možda je riječ o istoj vrsti kamena samo što je ovaj na donjem dijelu pročelja dobio sivkasto-smeđu patinu.

25 U tom smislu stanovite aluzije Alisija o naknadnoj "ispuni" arkada obnovljenog venecijansko-gotičkog atrija prilikom podizanja gornjeg dijela pročelja nemaju čvrsteg uporišta. Alisi (1932, 19), naime, smatra kako je pročelje konačno završeno 1488. kada ... *non solo l' atrio era trasformato e divenuto un prolungamento omogeneo dell'interno della chiesa, si era completata la facciata con l'aggiunta della parte superiore di essa di stile lombardesco.*

Sl. 11: Katedrala u Kopru - portal.
Fig. 11: Koper Cathedral - portal.

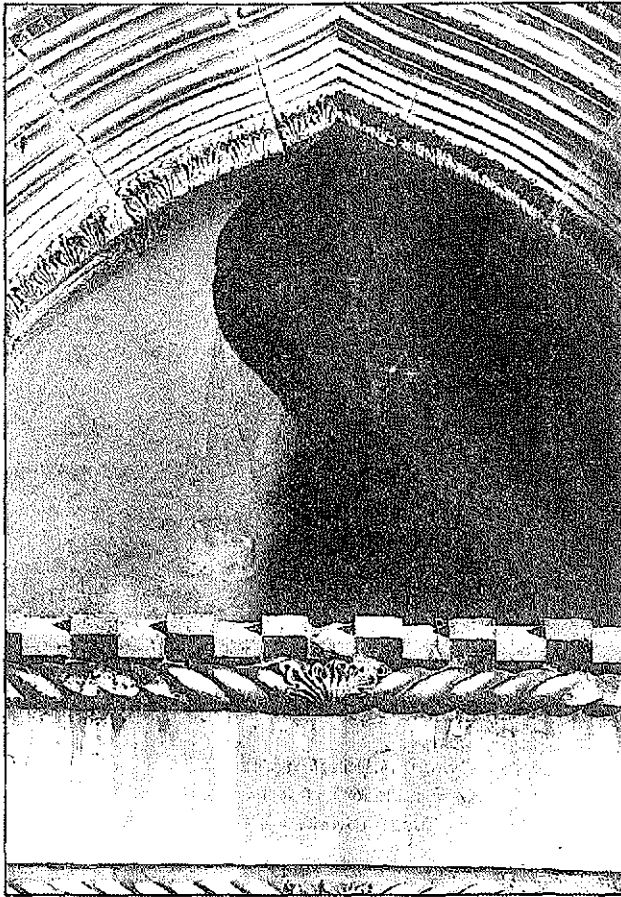
Sl. 12: Katedrala u Kopru - detalj portala.
Fig. 12: Koper Cathedral - portal, a detail.

način zidanja u kojem su zidarsko-konstruktivni članovi čvrsto vezani i neodvojivo srasli s njihovim pojedinim dekorativno obrađenim stavicima (kapiteli, konzole), potvrđuje istovjetnost strukturalnih i ornamentalno sročjenih dijelova plastički snažno artikulirane cjeline. Stoga sa sigurnošću možemo ustanoviti kako je donji dio pročelja katedrale nastao po jednom cjelovitom projektu, osmišljenom i izvedenom u jednoj građevinskoj fazi. Ujedno vjerujemo kako je u tom projektu predviđeno ne samo podizanje baldahinskih niša nad polustupovima već i smještaj malih tabernakula s Evangelistima unutar njih.

Naime, bez obzira na manje neusklađenosti u formatu i veličini, a s obzirom na stanovite, već spomenute analogije u oblikovanju većih baldahinski natkriljenih niša i onih manjih unutar kojih su smještene figure Evangelista, može se pretpostaviti kako je smještaj tabernakula s Evangelistima predviđen već prilikom projektiranja donjeg dijela pročelja.²⁶

Kao nosioci najsloženijih kiparskih i klesarskih zahtjeva u plastičkoj razradi cjeline pročelja bujni lisnati kapiteli svakako su najindikativniji stilski pa i kronološki pokazatelji.

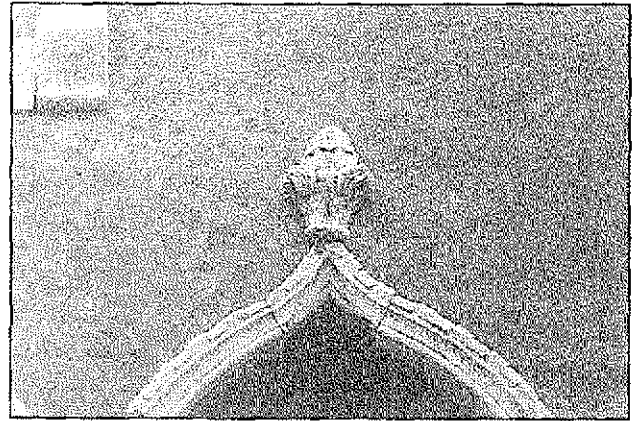
26 Time se ujedno potvrđuje pretpostavka o ranijem nastanku arhitektonsko-skulpturalne opreme rake Sv. Nazarija koju je iznio G. Tigler (1996, 170), s time da se njeno rastavljanje može vezati uz oštećenja koja su zasigurno nastala prilikom odnošenja relikvija istoimenog sveca 1380. g. (kako to svjedoče naknadno uklesani natpisi i biskupski grbovi, sarkofag Sv. Nazarija restauriran je nakon 1380. g. (Tigler, 1996, 159-160)). Prema nekim autorima skulpture s Evangelistima su na sadašnje mjesto prispjele nakon što je ciborij rastavljen prilikom pregradnje crkve početkom XVIII. st., pri čemu su zamijenile neke druge starije skulpture u nišama (Serdi, 1986, 132). Kako za postojanje tih skulptura ne postoje nikakva ni pisana ni materijalna svjedočanstva, izneseni stavovi zasad ostaju samo na hipotetskoj razini. Ujedno treba istaknuti kako je samo postojanje ciborija u crkvi u XVII. st. već davno osporio Semi (1934, 24), a u novije vrijeme svježim argumentima pridružio mu se i Tigler (1996, 160-161).

Sl. 13: Katedrala u Kopru - detalj portala.
Fig. 13: Koper Cathedral - portal, a detail.

KAPITELI

Načelno, kapiteli s pročelja katedrale pripadaju tipu venecijanskog kapitela "bujnog i kovrčastog lišća", odnosno točnije rečeno, njegovoj "zreloj" varijanti koja se javlja početkom treće decenije XV. st. u Veneciji.²⁷ Ta klasična varijanta venecijanskog *gotico fiorito* kapitela uglavnom se poistovjećuje s vrhunskim dekorativnim ostvarenjima radionice Bon, premda neki od najdojmljivijih primjera nastaju pod rukom Jurja Matijeve Dalmatinca.²⁸ No, za razliku od jedrog, mesnatog i prirodno uzvijenog lišća koje većinom krase kapitule i vegetabilnu ornamentiku te poznate mletačke radionice, pa i njenih vrsnih prijađraskih odvjetaka, kapituli s pro-

Sl. 14: Pretorska palača u Kopru - akroterij gotičke kvadrifore.

Fig. 14: Praetorian Palace in Koper - acroterium of the Gothic quadriphora.

Sl. 15: Pretorska palača u Kopru - balustrada vanjskog stubišta - detalj.

Fig. 15: Praetorian Palace in Koper - balustrade of the external staircase.

čelja koparske katedrale odlikuju se nešto jačom shematizacijom i stilizacijom lisnatog uresa.²⁹

Preciznije rečeno, glavne oblikovne crte kapitela s pročelja koparske katedrale određuju velike, simetrično postavljene i podbuhle mase lišća što se javljaju u vidu voluminoznih, gnjezdolikih nakupina s pužoliko uvijenim vrhovima (u gornjoj zoni velike kuglaste mase lišća

27 O karakteristikama i razvojnim varijantama tog tipa kapitela P. Marković, 1995, 229-237.

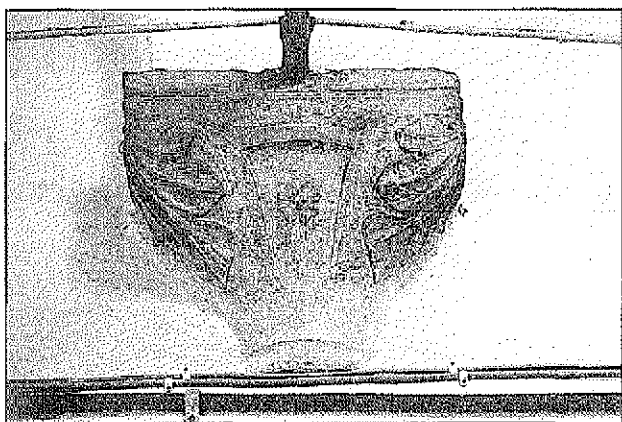
28 U tom smislu najindikativnija vegetabilna dekoracija izvedena je na Porta della Carta (1438-1442) koju izvode Giovanni i Bartolomeo Bon, dok za virtuosno izvedenu lisnatu dekoraciju u opusu majstora Jurja postoji nešto veći broj primjera (Markham Schultz, 1978, 7-12; Ivančević, 1979/82, 36; Arslan, 1986, 200-201, sl. 142).

29 Da nije u pitanju red veličine i dimenzije samih stupova koji zahtijevaju stanovita uprošćavanja u kompoziciji i oblikovanju lisnatog ornamenta, zorno pokazuje još veći par kapitela na zapadnim stupovima križišta šibenske katedrale koje je izveo Juraj Dalmatinac (Montani, 1967, sl. 29).

Sl. 16: Piran - crkva Sv. Bernardina - kapitel i konzola u svetištu.

Fig. 16: Piran - Church of St. Bernardino, capital and console in the shrine.

Sl. 17: Koper - samostan Servita - konzola zapadnog krila klaustra.

Fig. 17: Koper - Servita Cloister, console of the Cloister's western wing.

oblikovane su sa sakupljenim, perasto nanizanim resama, dok u donjoj zoni ističu se parovi velikih povijenih lisnatih glavica s ovcem pravilnom rupom u sredini uvijenog vrha središnje rese).

Osim u osnovnim kompozicionim crtama i u izvedbi detalja donekle se osjeća stanovita krutost i ujednačenost. Rese su u pravilu na svim kapitelima ujednačenih veličina i oblika; ovalni vrhovi resa su lagano zašiljeni (srolikog oblika), a spojevi među njima izvedeni pomoću pravilnih, svrdlom bušenih rupica. Privid guste i bogate nervature koja prati i naglašava dinamiku i smjer pružanja svakog lista postignut je izvlačenjem oštih bridova uzduž rubova i po sredini svake rese.

Kao što vidimo, riječ je prvenstveno o plitkoj površinskoj modelaciji koja ostrim, usitnjenim rezovima pokušava stvoriti iluziju jedrog i snažno pokrnutog bokora lišća. Međutim, time se ne potire osnovna krutost i shematičnost cjeline, koja se proteže od transparentnog, geometriziranog ustroja pa sve do pravilnog rasporeda brojnih ujednačenih resa i resica, te većih i manjih svrdlom bušenih rupica.

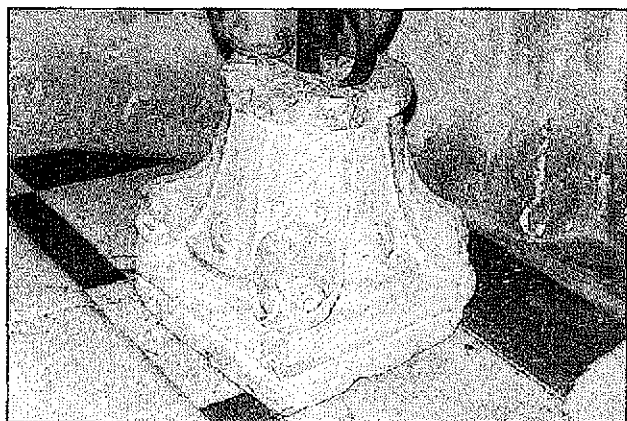
Oblikovanje vegetabilnog uresa ikroz kojeg prosija kompozicijska potka, te repeticija pojedinih efektnih motiva ukazuje prije na srazmjerno ograničene dosege jedne standardizirane zanatske produkcije, nego li na kvalitetna i individualizirana kiparska ostvarenja istaknutijih majstora dlijeta.³⁰ Prevlast klesarske i kamenorezačke nad primarno kiparskom komponentom, kakva npr. odlikuje vrhunska ostvarenja mletačke dekorativne

Sl. 18: Koper - samostan Servita - kapitel arkada zapadnog krila klaustra.

Fig. 18: Koper - Servita Cloister, capital of the arcades of the Cloister's western wing.

³⁰ Jedno od takvih zanatskih obilježja kakvo susrećemo i na kapitelima s koparskog pročelja je npr. isticanje obrisa i nervature lista izvlačenjem oštih bridova (vidi lisnatu konzolu pod likom anđela Petra Martinova iz Milana u Kneževu dvoru u Dubrovniku, kapitele južnog krila dominikanskog samostana u Dubrovniku, kapitele polifore palače Ranjina u istom gradu; kapitele u klaustu franjevačkog samostana u Stonu, kapiteli i konsole jugozapadne kapele katedrale u Krku, itd.). Drugi, naizgled nešto osobniji znak jest motiv zakovčanog vrha lista koji oblikuje ovcu, pravilnu veliku rupu. Takav efektan način oblikovanja uvijenih lisnatih krajeva svoju opravdanost nalazi već u jasnijoj artikulaciji tipskog oblika jer pridonosi "učvršćenju" kompozicije razvedenog i pokrenutog lišća. No za razliku od kvalitativno uspješnijih ostvarenja na kojima je kovčasto uvijen vrh tek jedan detalj podređen oblikovanju cjeline, na kapitelima poput ovih s koparske katedrale on postaje njihova dominantna vizualna odrednica (Arslan, 1986, 187, sl. 126; Marković, 1995, 229-237).

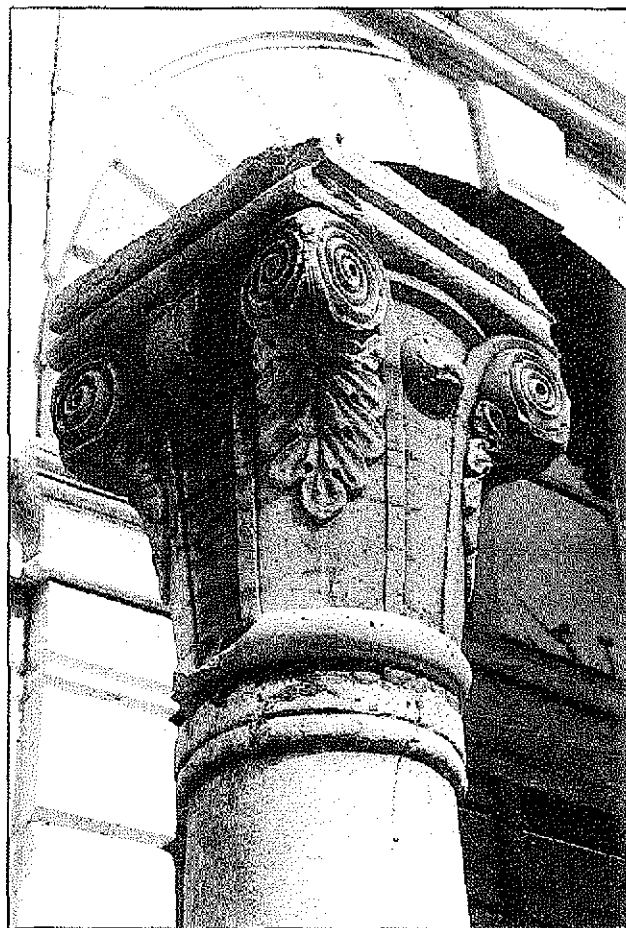
Sl. 19: Koper - crkva Sv. Ane.**Fig. 19: Koper - Church of St. Anne, capital.**

plastike, potvrđuje se i samim načinom izvedbe. Pri tom se usitnjenim i kratkim rezovima, s čestom i neprekrivenom upotrebom svrdla, ne teži toliko stvaranju organsko-plastičke uvjerljivosti i prirodnosti samog motiva koliko iluzioniranju njegove bogate raščanjenosti, pa se stoga prvenstveno nastoje stvoriti snažni i dinamični svjetlosni efekti.

Promatrani u tom kontekstu, kapiteli s pročelja koparske katedrale u odnosu na pojedina, ukupno gledajući, ipak prilično raznorodna dekorativna ostvarenja koja nastaju pod okriljem radionice obitelji Bon, ne iskazuju nikakve bliže sličnosti do li one najopćenitije.³¹ Stoga treba naglasiti kako s izuzetkom jednog usamljenog motiva koji je pod rukom G. Bona izveden na Ca' d'Oro bližih dodirnih točaka između ostvarenja te poznate mletačke radionice i kapitela s koparske katedrale nema.³² S druge strane specifična, ponešto prestilizirana izvedba upravo tog detalja, zajedno s karakteristično, "kopljasto" oblikovanim resama listova na koparskim kapitelima ipak nosi i neka posve jedinstvena, lokalno obojena obilježja, a takva se pak, mogu naći samo u užem krugu radionički srodnih djela.

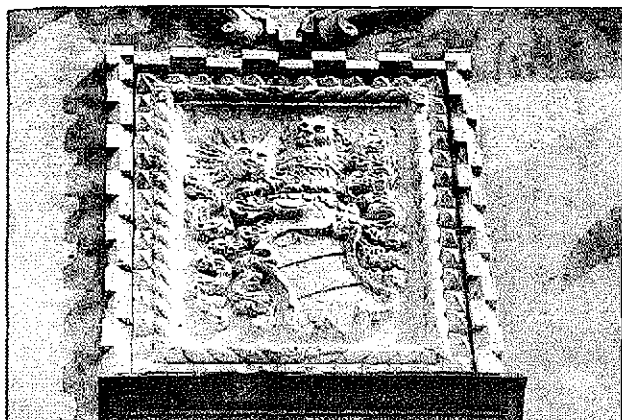
Naime, osim u bogatom dekorativnom riječniku s pročelja katedrale srodan skup karakteristično oblikovanih detalja nalazi se još na nizu spomenika u Kopru i u okolnoj regiji. Njihova značajna koncentracija u tom vrhstarskom gradu, s katedralnom fasadom kao najcjelovitijim i najkvalitetnijim ostvarenjem, nesumnjivo potvrđuje kako je riječ o djelima, ako ne samo jedne

graditeljsko-klesarske radionice, onda svakako realizacijama nastalim u najtješnijoj vezi sa njom. Znatne oscilacije u kvaliteti izvedbe koje na većini djela gotovo redovno prate reducirani repertoar motiva ne omogućuje potvrđivanje izravnog prisustva iste "katedralne botege", već prije upućuje na njene periferne odraze u užoj regiji.

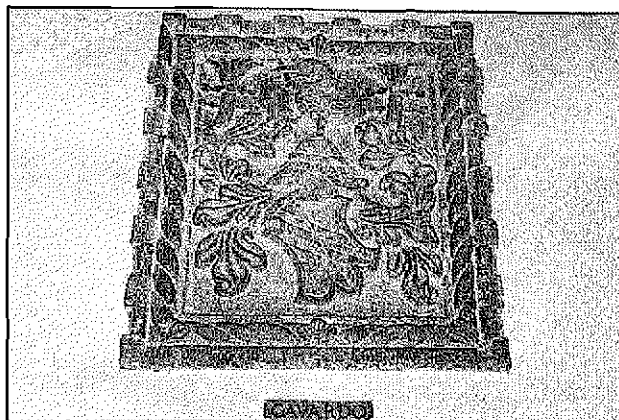
Sl. 20: Koper - Pokrajinski muzej - kapitel s grbom obitelji Gavardo.**Fig. 20: Koper - Regional Museum, capital with the coat-of-arms of the Gavardo family.**

³¹ Od značajnijih ostvarenja radionice Bon pored Porta della Carta, treba navesti portale crkava San Giovanni e Paolo i Madonna del'Orto, te Loggiu Foscari na Duždevoj palači. Jedino se na kapitelima ovog potonjeg djela mogu uočiti neka naoko bliža, ali zapravo samo posve tipska obilježja, te stoga neke pretpostavke o bližim vezama pročelja koparske katedrale s tim spomenikom nemaju čvršćeg uporišta - vidi bilj.* (Gallo, 1961, 189, 195-199; Markham Schultz, 1978; Arslan, 1986, 207-208, sl. 156-160).

³² Riječ je o motivu povijenih i podbuhlih lisnatih glavica s poput surle obješenom, i kovčasto uvijenim vrhom središnje rese koji oblikuje pravilnu rupu. Takav se motiv, osim na sučelice postavljenom paru donjeg vijenca listova na kapitelima koparske katedrale, još javlja i na lisnatom vijencu prvoga kata Ca' d'Oro kojeg je 1429. g. izveo Giovanni Bon (Arslan, 1986, sl. 127).

Sl. 21: Koper - ploča s grbom podestata A. Veniera.
Fig. 21: Koper - Fonticus (granary), slab with the coat-of-arms of A. Veniero potentate.

Sl. 22: Koper - Pokrajinski muzej - ploča s grbom obitelji Gavardo.
Fig. 22: Koper - Regional Museum, slab with the coat-of-arms of the Gavardo family.

Najraniju pojavu posve srodno izvedene lisnate dekoracije susrećemo na obližnjoj Pretorskoj palači - najzačajnijem komunalnom zdanju grada Kopra. Široki i tanki, "jezičasti" listovi, posve nalik onima s kapitela katedrale, mogu se zapaziti na akroterijima gotičke kvadrifore na istočnom krilu Pretorske palače, te na pojedinim detaljima vanjskog stubišta pred njom (sl. 14, 15). Navedeni dijelovi arhitektonske dekoracije nastali su pri završetku obnove Pretorske palače između 1447. i 1452. g., odnosno najkasnije 1460. g. kada je konačnim spajanjem dvaju odvojenih palača nastala ova sadašnja.³³ U nešto jednostavnijem, pročišćenijem obliku karakterističan oblik malih srcolikih resa uočava se i na dekoraciji kapitela i konzola crkve Sv. Bernardina kod Portoroža (sl. 16). Lepezasta nervatura sunovraćnog lista iscrtana tankim i oštrim bridovima te rupičasto izvedeni spojevi među resama svrstavaju klesarsku opremu crkve Sv. Bernardina, podignute 1452. g., u djelokrug iste klesarske produkcije (Tamaro, 1910, 49; Budiniš, 1928, 56, 59; Alisi, 1974, 63; Marković, 1995, 165-166). Na posve sličan način oblikovani listovi krase i niz konzola i kapitela zapadnog krila servitskog samostana u Kopru (sl. 17, 18). Za razliku od prethodnog primjera sunovraćeni listovi još su istanjeniji, što uz naglašenu linearnu stilizaciju i redukciju broja resa uz njihovo istovremeno povećanje, upućuje na prisustvo drukčijih formalnih pa i stilskih načela oblikovanja.

Stoga se njihov nastanak, kao i čitavog zapadnog krila klastra treba pomaknuti dublje u drugu polovicu XV. st., svakako nakon 1453. kada serviti dolaze u Koper.³⁴ Osim kapitela koji se nalazi u crkvi Sv. Ane (sl. 19), i koji je posve blizak onima s arkada servitskog samostana, širem radioničkom krugu treba pribrojiti još par povećih kapitela koji se nalaze na ulasku u lapidarij koparskog muzeja (sl. 20).³⁵

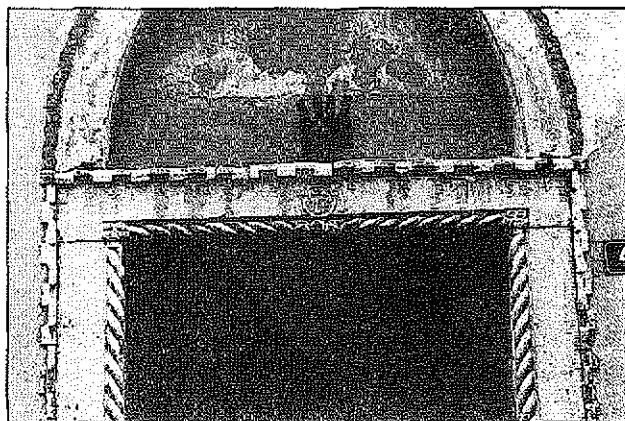
Usprkos znatno jednostavnije izvedbe lisnate dekoracije s navedenih dijelova Pretorske palače, po vrsnoći izvedbe i sličnosti detalja posve je bliska onoj na kapitelima koparske katedrale. Stoga se sa izradom klesarske opreme u obnovi dvorane Velikog vijeća i monumentalnog vanjskog stubišta sa sigurnošću može pripisati istoj radionici koja je sudjelovala na izgradnji donjeg dijela pročelja katedrale. Izvedba donekle sličnih dekorativnih stavaka na preostalim djelima odaje s druge strane tek znakove pripadnosti nešto široj klesarskoj "školi", prije nego li posve prepoznatljivoj radionici. Pri tome treba uzeti u obzir kako u svim spomenutim primjerima njihova znatno jednostavnija tipološka struktura onemogućava iskazivanje punih zanatsko-umjetničkih potencijala i stoga bliže vezivanje s monumentalnim kapitelima s pročelja koparske katedrale.

Nešto čvršće uporište za rješavanje problema datacije, pa i atribucije prizemnog dijela pročelja koparske stolnice nalazimo u drugoj skupini srodnih klesarsko-

33 Premda se često dovršenje obnove palače smješta u sredinu XV. st., ona u potpunosti još nije bila završena ni koncem stoljeća - prilikom posjeta Kopru 1483. g. Marino Sanudo vidio je palaču Podestata nezavršenu (Semi, 1975, 136-138).

34 Unutar očuvanog dijela klastra razlikujemo starije, zapadno krilo s prelomljenim lukovima arkada i križnim svodovima, i mlađe južno krilo s polukružnim lukovima i ravnim stropom, koje je nastalo u obnovi samostana tijekom XVI. st. Evidentne stilske i konstruktivne razlike opovrgavaju prethodna mišljenja koja nastanak oba krila klastra vežu za izgradnju nove samostanske crkve između 1521. i 1581. g. (Šumi, 1966, 24; Bernik, 1968, 85-86; P. Marković, 1995, 167; 1996, 14).

35 Sudeći po grbu isklesanom na jednom od njih, oni su se nekoć vjerojatno nalazili u sklopu dvorišnog trijema palače obitelji Gavardo.

Sl. 23: Koper - Fontik - detalj portala.

Fig. 23: Koper - Fonticus, portal, a detail.

kiparskih djela. Ta se skupina odlikuje nešto složenijim vegetabilnim uresom, te se u njoj osim karakterističnog oblika resa javlja i drugi znatno izražajniji skup motiva i karakteristično izvedenih detalja.

Najraniji već spomenuti i datirani primjer jest grb podestata A. Veniera koji je uzidan na pročelju Fontika u Kopru (sl. 21). Fontik je sagrađen koncem XIV. st., a 1460. g. obnovio ga je majstor Tomaso iz Venecije.³⁶ Istom majstoru možemo pripisati i izvedbu reljefne ploče s grbom obitelji Gavardo, koja se danas nalazi u atriju koparskog muzeja. Nastanak ploče precizno je datiran s uklesanom 1461. god. (sl. 22).³⁷ Osim uokolo grba podestata A. Veniera karakteristični listići s kovrčastim vrhom izvedeni su i na spojevima tordiranog užeta koji obrubljuje unutrašnju stranu portala Fontika (sl. 23).³⁸ Istovjetan motiv, po izvedbi još srodniji onome s portala katedrale, krase i unutrašnji rub monumentalnog dvorišnog portala palače Verzi (sl. 24, 25).³⁹ Bogato ukrašeni akroterij na vrhu luka portala svojim dvozonskim ustrojem i simetrično razdjeljenim snopovima gusto naboranog, gotovo zgužvanog lišća ujedno potvrđuje pripadnost istom radioničkom krugu, samo u nešto kasnijem vremenu.⁴⁰

Sl. 24: Koper - portal palače Verzi.

Fig. 24: Koper - portal of the Verzi Palace.

U djelokrug iste kamenarske "botege" iz Kopra treba svrstati i lisnati ures velikih bifora koje rastvaraju pročelje katedrale u Muggi (sl. 26, 27). Usitnjen motiv povijenih, sučelice postavljenih i potklobučenih vrhova listova s obješenom zakovrčanom vršnom resom teče uzduž kapitelne zone doprozornika u dva niza pravih i valovitog ritma, te uokolo kapitela središnjeg

36 Osim grba, koji je prema Caprinu pripadao podestatu Bernardu Diedu (1432), Tomaso je izveo i dva šiljastolučna prozora na pročelju (Del Bello, 1905, 259-260).

37 Unatoč stanovitim razlikama moguće je pretpostaviti kako su već spomenuti kapiteli s palače Gavardo i ova ploča pripadali istom zdanju, (u lapidariju se također nalazi i jedan akroterij polifore listićima povijenih glavica i zakovrčanom vršnom resom, na kojemu je još isklesan i grb tipa scudo a taca s tri dijagonalne grede u polju, a bočno od njega su isklesana slova C i M).

38 Time se ujedno osporava raniji nastanak, kao i pripadnost grba podestatu B. Diedu (1432) (Caprin, 1905, II, 154-155; Semi, 1975, 204).

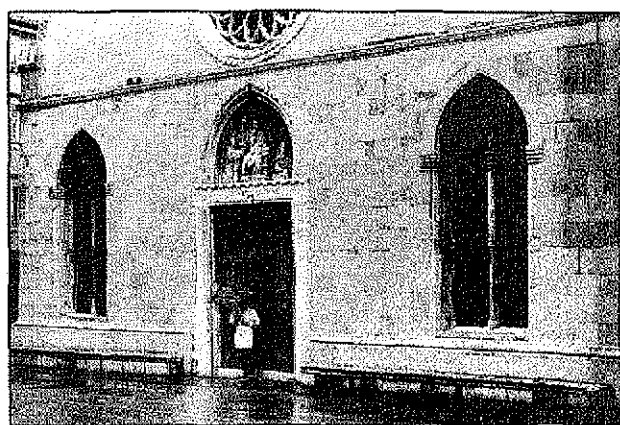
39 Od same palače Verzi nije se ništa sačuvalo, a sudeći po nekim sličnim venecijanskim primjerima visokog ogradnog zida s bogato razvedenim kruništem njen se nastanak smješta u drugu polovicu XV. st. (Caprin, 1905, I, 275; Arslan, 1986, 204).

40 Prošaran nešto većim rupicama, te s dubljim i širim usjecima taj vegetabilni ures posve je blizak onome s portala katedrale, dok nešto žilavije lišće rastvorenijeg obrisa i nemirnije površine koje ukrašava akroterij ujedno ukazuje na njegovo podmaklo vrijeme nastanka. U preciznijim vremenskim okvirima to bi značilo 70-tih ili 80-tih god. XV. st.

Sl. 25: Koper - portal palače Verzi - detalj.

Fig. 25: Koper - portal of the Verzi Palace, a detail.

Sl. 26: Milje - pročelje katedrale.

Fig. 26: Muggia - the Cathedral's façade.

stupića. Plošan te isuviše jednoličan lisnati friz bifora nastao oponašanjem i slobodnim prekrajanjem karakterističnog "koparskog" motiva ispod je razine ostale, naročito figuralne plastike muggianskog pročelja. Ipak, nastanak bifora treba promatrati u sklopu obnove pročelja i datirati istovremeno s njegovim završetkom između 1467. i 1469. godine (Cuscito, 1983, 57-66).⁴¹

Nekako posve na rubu prethodne skupine, više kao odraz njene razgranate djelatnosti, stoji još jedan istaknuti regionalni spomenik - gotička palača "Benečanka", odnosno palača Del Bello u Piranu. U preobilju dekorativne plastike koja gotovo da guši to neveliko zdanje nalazi se gotovo čitav repertoar ukrasa kičene venecijanske gotike, ali, kako to naročito zveden na jedan pomalo naivan, rustičan način. To se također odnosi i na vegetabilni ures koji je tek nešto kvalitetnije izveden na kapitelima trifore i na kapitelu ugaonog balkona (sl. 28). Usprkos grube, pa i nemarne obrade na ovom se potonjem djelu u kompoziciji i oblikovanju pojedinih detalja uočavaju iste one odlike kao i na prethodnim primjerima. S obzirom na njihov posve rustičan kvalitet za pretpostaviti je kako na opremanju ove palače nije izravno sudjelovala klesarska radionica iz Kopra, već su na njoj po svemu sudeći, bili zaposleni lokalni majstori - lapicide koji su pojedine efektne

motive preuzeli s reprezentativnih zdanja u Kopru. To bi ujedno moglo značiti da palača nije nastala sredinom stoljeća kako se tu obično navodi, već 60-tih ili 70-tih godina XV. stoljeća (Guček, 1992, 391-392).⁴²

Evidentno je kako u nešto širem vremenskom okviru treće četvrtine XV. st., od Pretorske palače do portala palače Verzi, ova druga skupina djela - čiji nastanak mahom pada u 60-te god. - s dekorativnom plastikom katedrale tvori daleko čvršću i homogeniju grupu. U toj skupini klesarska oprema katedrale svakako zauzima središnje, ili bolje rečeno ishodišno mjesto. Iako bi se nastanak prizemnog dijela pročelja mogao vezati i uz posvetu crkve 1445. i datirati istovremeno s obnovom Pretorske palače (1447-1452), postoji više razloga zbog kojih vjerujemo da je prizemni dio katedralnog pročelja nastao otprilike desetak godina kasnije.

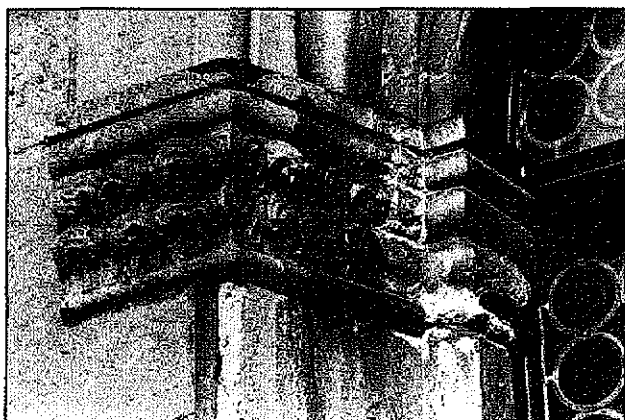
U prvom redu na to upućuje dokument iz 1491. godine u kojoj Veliko vijeće (Maggior Consiglio) daje suglasnost za nastavak proširenja i povećanja crkve s kojim se je započelo "...prije 30-tak godina naovamo".⁴³ Stoga se može zaključiti kako se s izgradnjom pročelja nije započelo prije 1460. godine.⁴⁴ Nadalje na to upućuju i same, od drugih autora također već uočene formalno-stilske odlike prijelaznog gotičko-renesansnog razdoblja (Mikuž, 1980, 5). Zaodjenute u tradicionalno

41 Zanimljivo je pripomenuti kako se Cuscito u svojoj detaljnoj studiji o muggianskom pročelju nije niti jednim retkom osvrnuo na bifore i njihov vegetabilni ures (Cuscito, G, 1983).

42 S ranijom literaturom. Jedan član porodice Del Bello sahranjen je 1430. u franjevačkom samostanu u Piranu, ali s obzirom na razvijeni kasnogotički vokabular teško je pretpostaviti kako je palača mogla nastati prije tog datuma, tj. još za njegova života kako to smatra Alisi, koji još k tome palaču datira u 1386. g. (Caprin, 1905, II, 39, 40; Ferrari - Antoniazio-Bocchina, 1955, 58-59; Alisi, 1974, 61). Na nešto kasniju dataciju dijelomično ukazuje i gotičko-renesansni grb obitelji Del Bello na kojemu je klasičnom kapitalom uklesan moto te kuće: LASA PVR DIR. Žilavo, te istanjeno lišće što se raspoređuje oko grba veoma je nalik na lisnati ures s portala palače Verzi u Kopru.

43 U tekstu odluke Velikog vijeća kojeg u cijelosti donosi F. Semi (1934, 14) doslovce stoji: "...che cum sit che già da trenta anni, ouer circa in quà sia stato dato principio à ditta Fabbrica per grandir et ampliar l' Ecclesia nostra, ...

44 Do istog zaključka došao je i Semi (1975, 201): "... il restauro della catedrale in parte devastata qualche anno prima dai genovesi, ma il lavori a un certo punto dovevano arrestarsi, per essere ripresi verso il 1460...

Sl. 27: Milje - pročelje katedrale - detalj bifore.

Fig. 27: Muggia - the Cathedral's façade, bifora, a detail.

kasnogotičko ruho te se odlike dijelom već naziru u artikulaciji cjeline prizemnog dijela pročelja, premda se možda najjasnije očituju u oblikovanju monumentalnog portala.

U otežalim formama širokog pravokutnog portala prepoznaju se odjeci novog stilskeg ukusa koji je tijekom druge polovice XV. st. kako u samoj Veneciji tako i u njenim kulturno ovisnim provincijama prozeo mnogobrojna još formalno gotička zdanja.⁴⁵ Uspoređujući ga pak sa portalima srodnih sakralnih zdanja iz istog mletačkog kulturno-umjetničkog kruga, najbliže paralele pokazuju primjeri nastali krajem 60-tih i tijekom 70-tih godina kvatročenta.⁴⁶ Iako svojom veličinom, gledano u u formatu pročelja, daleko nadrasta spomenute primjere, monumentalizacija koparskog portala zajedno s hipertrofiranom profilacijom njegova "lađastog" luka dijelom je i posljedica znatno većih dimenzija same crkve, kao i potrebe za plastičkim usaglašavanjem s bogato raščlanjenim i voluminoznim stupovima okolnih arkada. Ipak ne možemo se oteti dojmu kako se u isticanju širokih ploha te naglašavaju rubova istovremeno ne očituju i odjeci novog rene-

sansnog ukusa, izrazitijeg tektonskog usmjerenja.

Konačno, treći razlog zbog kojeg vjerujemo kako je izgradnja prizemnog dijela fasade započela 60-tih godina jest istovremena pojava nekolicine karakterističnih motiva na nizu spomenika u Kopru, a koji se mogu vezati uz djelovanje majstora Tomasa iz Venecije. Naime, novonastalu promjenu koja se uočava u nešto življem i bogatijem lišću, i koja, drugu skupinu srodnih djela počevši s grbom A. Veniera, zajedno s kapitelima s katedrale odvađa od prethodnih ostvarenja sličnih formalnih oznaka, može se objasniti samim razvojem unutar klesarske radionice, ali još više pojavom i specifičnom ulogom majstora Tomasa iz Venecije.

Kako se najizrazitiji detalj lisnate dekoracije (kovrčasto povijen vrh lista s rupom) po prvi put javljaj na precizno datiranim grbovima koje je izveo majstor Tomaso (Venier s Fontika i Gavardo iz muzeja), onda moramo ustvrditi kakoprvenstveno njemu pripada za formiranje prepoznatljivih crta lokalnog klesarstva. Točnije rečeno, on je po svemu sudeći iz Venecije donio jednu uobičajenu klesarsku "manieru" koja je u okviru slabije razvijenog kiparsko-klesarskog obrta i samim time skučenog formalnog repertoara sjeverno-istarskog središta pala na plodno tlo.⁴⁷

Zaposlen pri obnovi i gradnji značajnih komunalnih zdanja (nakon obnove Fontika zajedno s Nikolom iz Pirana od 1462. do 1464. sudjeluje u gradnji nove loggie), majstor Tomaso početkom 60-tih, ako ne i od prije, već neko vrijeme boravi u Kopru. On s tim djelima polako steče ugled i reputaciju, te gotovo sigurno od domaćih kamenara formira jednu graditeljsko-klesarsku radionicu, odnosno priključuje se već postojećoj. Stoga je logično da mu se kao već afirmiranom i potvrđenom djelatniku povjere i drugi značajni radovi, pa tako i oni na podizanju katedralnog pročelja. Njegovu izgradnju svakako treba promatrati kao nastavak ranije započete obnove katedrale, najvećim dijelom zgotovljene do posvete 1445. godine. Zbog neriješenih imovinsko-pravnih pitanja u svezi s terenom na kojem je nekoć stajao portik katedrale, s njenim se produženjem, a time i s izgradnjom pročelja, moralo još pričekati. Kako se

45 Otežale forme širokih pravokutnih portala, ponekad s ponešto prenatlaženom, višestrukom profilacijom luka susreću se prvenstveno na brojnim venecijanskim palačama nastalim 60-tih i 70-tih godina kvatročenta (Arslan, 1986, 140, 254-258, sl. 176, 177, 179, 181, 187). Među lokalnim, istarskim primjerima djelomično srodni koparskom su portali kuće "Manzin" u Piranu iz 1470. g i palača "Fondaco" u Poreču iz 1473. (Prelog, 1957, 163-165; Bernik, 1968, 116-118).

46 Slično su, naime, izvedeni portali katedrale u Muggi (1467-69), crkve S. Antonio u S. Daniele del Friuli (1470), portal katedrale u Cividaleu (1476) (Mutinelli, 1965, 250-251; Cuscito, 1968, 73-105; 1983, 65-66). U sakralnoj arhitekturi Venecije slično su oblikovani portali crkava: San Gregorio (1445-61), San Andrea della Zirada (1475), San Giovanni in Bragora (1478) itd. (Cuscito, 1983, 78, sl. 26; Franzoi, Di Stefano, 1976, 89-90, 234).

47 Riječ je prvenstveno o motivu povijene lisnate glavice s obješenim i zakovčanim vrhom središnje rese koja oblikuje pravilnu rupu. On se javlja u najrazličitijim izvedbama, premda je ovom koparskom najbliži onaj s lisnatog vijenca prvog kata Ca' d'Oro (vidi bilj. 32). Stoga nije isključeno kako je majstor Tomaso upravo motiv s razdjelnog vijenca te istaknute venecijanske palače upotrebio kao predložak. Stanoviti elementi gotičko-renesansnog stila odražavaju se i u snažnim polustupovima kratkih i nabitih trupova, kao i u naglašenoj voluminoznosti ostale arhitektonske plastike. Ona kao da se ne zadovoljava samo dekorativnim učinkom već pretendira da snažnim utiskom istakne svoju zanemarenu konstruktivnu ulogu. Iz tog razloga jaki polustupovi djeluju prije kao uporišta za pete lukova neke neizvedene konstrukcije trijema ili portika pred crkvom nego kao visoka podnožja malih i uskih niša nad njima.

Sl. 28: Piran - palača "Del Bello" - kapitel ugaonog stupa balkona.

Fig. 28: Piran - "Del Bello Palace" - capital of the balcony's corner column.

gotovo u isto vrijeme započelo s obnovom Pretorske palače, vrlo je vjerojatno kako se majstor Tomaso i njegova radionica angažirala i na tom, također vrlo značajnom komunalnom pothvatu. Pri tom sama reprezentivnost sakralnog zdanja i njegove monumentalne dimenzije nužno uvjetuju ne samo veću preciznost izvedbe, već i rješavanje složenijih kompozicijskih zadataka, kojima je on nesumnjivo dorastao.⁴⁸

Iz navedenih se razloga, u relativnoj kronologiji nastanka istaknutih komunalnih zdanja, izgradnja donjeg dijela pročelja katedrale može smjestiti između obnove Pretorske palače i obnove Fontika (1447.-1460.), odnosno, s nešto većom vjerojatnošću, između završetka izgradnje nove gradske loggie 1464. g. i 1469. kada je dovršeno pročelje stolnice u Muggi. U prilog potonjoj dataciji govorio bi i način artikulacije pročelja stolnice koji je izveden u suglasju s novopodignutom loggiom.⁴⁹ U tom smislu majstoru Tomasu možemo sa sigurnošću pripisati ne samo sudjelovanje u izgradnji već i autorstvo projekta donjeg dijela katedralnog pročelja.⁵⁰

Stoga držim kako koparskoj klesarskoj radionici na čelu s mletačkim majstorom Tomasom, kao najistaknutijim i već udomaćenim gradskim kamenarskim djelatnikom s početka 60-tih godina XV. st., možemo pripisati izvedbu donjeg dijela pročelja katedrale u Kopru. Intenzivno djelatna u samom gradu, ali i u manjim okolnim središtima sjeverne Istre sredinom XV. st, ta kamenarska radionica tek pod vodstvom Tomasa iz Venecije, tijekom 60-tih i 70-tih oblikuje potpuno prepoznatljiv dekorativni riječnik.⁵¹

Sličnu je pretpostavku, ali s težištem na radionici već formiranoj na mletačkim iskustvima iznio i J. Mikuz (1980, 8). Uz to isti autor u majstoru Tomasu, vidi više sposobnog poduzetnika nego li neposrednog djelatnika,

48 U ugovoru za obnovu Fontika spominje se kao tajapiera, što u umjetničko-zanatskoj kvalifikaciji obično podrazumjeva, premda nije pravilo, izučenog klesarskog majstora, za razliku od kamenoresca ili graditeljsko-tesarskog majstora - "muratora" ili "marangona" (već afirmirani Giovanni Bon u ugovoru za izvedbu Porta della Carta također se spominje kao tajapiera); Del Bello, 1905, 259-260; Markham Schultz, 1978, 9-10).

49 Pomalo neobično rješenje rasclambe pročelja s trima sljepim šiljnatolučnim arkadama može se, osim kao reminiscencija na porušeni portik, promatrati i kroz mikrourbanističke uvjete. Naime, zatvaranje sjeveroistočnog ugla trga Platea Comunis s novim pročeljem i usaglašavanje s ritmom otvorenih šiljatih arkada susjedne novopodignute loggie zasigurno se odrazilo i u projektu pročelja katedrale.

50 Ranije završenu obnovu starijeg romaničkog zdanja, pak mogli bi možda vezati na jednog drugog majstora porijeklom iz Kopra - Bartolomea Costa Sbardilini (Bartolomeo delle Cisterne). Znameniti je graditelj po vlastitom projektu iz 1457. god. započeo temeljitu rekonstrukciju jednog sličnog zdanja - katedrale u Cividaleu, a prethodno je (1435) o vlastitom trošku u svom rodnom gradu obnovio jednu fontanu (Caprin, 1905, I, 56-58; Massari, 1971, 117-120). U bogatoj lisnatoj dekoraciji portala katedrale u Cividaleu kojega je izveo Jacopo Veneziano 1465 god., pak se ne uočavaju se nikakve bliže sličnosti s onom izvedenom na pročelju koparske katedrale.

51 Sudjelovanje iste "katedralne radionice", pa i samog mletačkog majstora u realizaciji nekih kasnijih djela (bifore katedrale u Muggi i portal palače Verzi) nije u toj mjeri izvjesno, te se ono više može vezati uz njihove sljedbenike ili stanovitu lokalnu "skolu", koja se jednostavno ugleda na najmonumentalniji spomenik u regiji.

52 Suradnja majstora Tomasa sa Bartolomeom Bonom na Duždevoj palači nije ničim osvjedočena, a povrh toga angažman B. Bona na Duždevoj palači, za kojeg se ne zna ni prava priroda, istovremeno je izgradnji koparske loggie, tj. premda dokumentima zbiva se 1463-64. god. Izvedba Loggie Foscari (1468.) pada poslije smrti Bartolomea i može se pripisati tek njegovoj "skoli" (Markham Schultz, 1978, 77; Arslan, 1986, 208).

koji je nakon sudjelovanja s Bartolomeom Bonom na radovima na Duždevoj palači, na čelu skupine sposobnih majstora "... ki so znali uspešno posnemati vodilne beneške oblikovalce ..." došao u Kopar.⁵² Naime, stanovitu poteškoću u utvrđivanju vlastoručnog sudjelovanja majstora Tomasa na izradi prizemnog dijela arhitektonske dekoracije pročelja koparske katedrale J. Mukuž vidi u činjenici što se na kapitelima nove gradske loggie, koju je majstor Tomaso izveo zajedno s Nikolom iz Pirana, ne uočavaju bliže paralele s radovima na Fonitku i onima na katedrali.⁵³

Takvim pretpostavkama proturiječi ne samo posve nelogično izdvajanje istaknutog majstora iz konkretnih izvođačkih zadataka, nego i niz drugih djela na kojima možemo uočiti detalje srodnih radioničkih obilježja. Riječ je o skupini jednostavnih trećentističkih kapitela tipa "a rosetta" čiji se razvoj može pratiti kroz znatno šire vremensko razdoblje. U oblikovanju i izvedbi pojedinih detalja na njima uočavamo stanoviti konti-

nuitet, koji ih potom blisko blisko veže uz ostvarenja "katedralne radionice" i šireg kruga djela nastalih oko njih.⁵⁴ To nam, pak omogućuje da ih smatramo proizvodima iste lokalne klesarske "škole", ili čak i djelima istog radioničkog kruga. Stoga se može govoriti ne samo o kontinuitetu kamenarske djelatnosti u gradu već i o razgranatosti i raznovrsnoj klesarskoj produkciji u doba njenog procvata sredinom i tijekom druge polovice XV. st. Pri tome je izgradnja i obnova značajnih komunalnih zdanja sredinom stoljeća (Pretorska palača, katedrala, Fontik) - dala zasigurno veliki zamah i poticaj.⁵⁵

Za razliku od prijašnjih teza o autorstvu donjeg dijela pročelja koje su mahom isključivale udio gradskih kamenarskih potencijala, mi baš u bujnoj i snažnoj plastici njenih arkada, a pogotovu monumentalnih kapitela, vidimo vrhunac kamenarske produkcije XV. st. kako u samom Koprju, tako i na čitavom istarskom poluotoku.

STONE-CUTTING WORKSHOP IN KOPER AND THE LOWER PART OF THE FACADE OF THE CATHEDRAL IN KOPER

Predrag MARKOVIĆ

Faculty of Arts Zagreb, Department of History of Art, HR-10 000 Zagreb, I. Lučića 3

SUMMARY

In previous literature the origin of the lower part of the facade of the cathedral in Koper is mainly associated with the renewal of the cathedral in the mid 15th century and its consecration in 1445. On the basis of formally-stylistic characteristics of architectonic plastic arts of the Facade and especially vegetative decoration of its capitals, the author is discovering numerous similar pieces of work in Koper itself as well as in its surroundings. They can be associated with the local stone-cutting workshop based in Koper. According to a characteristic accomplishment of

53 Razlog tome možda leži u činjenici što je loža više puta obnavljana, a temeljito pregrađena koncem XVII. st. kada je produžena prema pročelju katedrale i povišena za jedan kat. Tom su prilikom (kako to potvrđuje srodna vrsta kamena i stilizacija lisnatog uresa na naknadno izrađenim kapitelima južnog portala katedrale) gotovo sigurno nastali ugaoni kapitel i prvi do njega na južnoj strani loggie. Ostali kapiteli, sudeći po neuobičajnoj linearnoj-plošnoj stilizaciji te suhom i ostrim načinu klesanja mogli su nastati pri jednoj od kasnijih obnova (Folnesics, 1914, 38; Bemik, 1968, 18-20; Marković, 1995, 213-214). Jedino se na kapitelu polustupa s užeg, zapadnog pročelja loggie uočava donekle srodno oblikovanje pojedinih detalja spuznutog lista (rupice na spojevima resa, bridom izvučena nervatura), te ga se jedinog može smatrati izvornim ostvarenjem majstora XV. st. Na kraju ne treba isključiti mogućnosti kako je za klesarske radove na loggi bio zadužen Nikola iz Pirana.

54 U toj koherentnoj skupini trećentističkog kapitela sa sunovraćenim trolistima, (tip kapitela "arosesta") uočavaju se primjeri nastali od kraja XIV., pa sve do sredine XV. st., kao i oni iz sredine i druge polovice XV. st. U ovoj potonjoj skupini, koja zapravo kroz jaču geometrizaciju i stilizaciju predstavlja "pomlađivanje" starijeg tipskog obrasca uočava se niz sličnih radioničkih obilježja (istanjene rese srcolikog oblika, sitne volutice na krajevima povinutih listića, pravilna rupičasta proširenja među resama) po kojima ih možemo povezati s istodobnim djelima nastalim u produkciji "katedralne radionice" i majstora Tomasa (Marković, 1995, 146-154, 210-213 / kat. 85-98, 144-145/, 269-270).

55 Od drugih većih gradskih središta na zapadnoj obali Istre koji su tijekom XV. potpali pod političku i kulturnu ovisnost Venecije, po brojnosti i kvaliteti očuvanih kiparsko-klesarskih djela s Koprjom se još jedino može uspoređivati Poreč. U tom se gradu također formirala jedna prepoznatljiva graditeljsko-klesarska radionica, ali nešto kasnijeg postanka i užeg kruga djelovanja. Promatrajući samo produkciju kasnosrednjovjekovnih kapitela nastalih na cjelokupnom istarskom poluotoku od XIII do XVI. st., nedvojbeno može se utvrditi primat Kopra koji se ističe ne samo količinom već i raznolikošću sačuvanih primjeraka (Marković, 1995, 269-270).

individual details it is possible to distinguish a narrow group of pieces of work, which were made in the sixties of the 15th century and related with the works of master Tomas from Venice. Therefore, in relative chronology of these works the author places the construction of the lower part of the cathedral in Koper in the beginning of the sixties of 15th century and he relates it to the activities of the stone-cutting workshop from Koper led by the Venetian master Tomas. Such dates are indirectly confirmed by a document dating from the end of the century as well as the characteristics of transitional gothic- renaissance style, which are felt in the articulation of the whole and accomplishment of individual works of the lower part of the facade.

Key words: Koper, Capodistria, cathedral, facade, stone-cutting workshop, 1460-1470, Tomaso da Venezia, architectonic plastic arts, capitals, gotico

VIRI I LITERATURA

- Alisi, A. (1932):** Il Duomo di Capodistria nella storia e nell'arte. Roma, A. Castelli.
- Alisi, A. (1974):** Pirano. La sua chiesa la sua storia. Trieste. Villago del fanciulo.
- AMSIA - Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia patria.**
- Arsian, W. (1977):** Il gotico civile veneziano in terraferma. Rivista dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte, NS 23, 24, 257-304. Roma.
- Arsian, E. (1986):** Venezia gotica, L'architettura civile gotica veneziana. Milano, Electa.
- Bernik, S. (1968):** Organizem slovenskih obmorskih mest - Koper, Izola, Piran. Ljubljana, Mladinska knjiga - Piran, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo.
- Botter, M. (1958):** Nobili istriani in Treviso. AMSIA NS 6, 118-119. Trieste.
- Budinis, C. (1928):** Dal Carnaro ai Friuli. Architetture caratteristiche. Trieste, Parnaso.
- Caprin, G. (1968):** L'Istria Nobilissima (vol. I-II). Trieste, Italo Svevo. (reprint 1905).
- Cevc, E. (1963):** Srednjeveška plastika na Slovenskem. Ljubljana, Slovenska matica.
- Cuscito, G. (1983):** La facciata quattrocentesca del duomo di Muggia. AMSIA NS 39, 49-83. Trieste.
- Del Bello, N. (1905):** Capodistria, la Piazza del Comune nel secolo XV. PI 3, 11/12, 245-264.
- Fazinić, A. (1968):** Stambena arhitektura Korčule od XIV do XVI st. (magistarski rad, Filozofski fakultet - Sveučilište u Zagrebu). Zagreb.
- Ferrari, M., Bocchina Antoniazio, A. (1955):** Case gotico-veneziane in Istria. Trieste, Stabilimento tipografico nazionale.
- Fisković, C. (1976):** Hvarska katedrala. Split, Slobodna Dalmacija.
- Folnescis, H., Planiscig, L. (1916):** Bau und Kunstdenkmale des Küstenlandes. Wien.
- Franzoni, U., Di Stefano, D. (1976):** Le chiese di Venezia. Milano, Alfieri.
- Gallo, R. (1961):** L'architettura di transizione dal gotico al rinascimento e Bartolomeo Bon. Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, 120, 187-204. Venezia.
- Goi, P. (ed.) (1988):** La scultura nell Friuli - Venezia Giulia (vol. II Dal Quattrocento al Novecento). Pordeone, Geap.
- Gotika (1995) - Gotika v Sloveniji (razstavni katalog).** Ljubljana, Narodna galerija.
- Guček, M. (1995):** "Benečanka" (kat. jedinica 229). Gotika v Sloveniji. Ljubljana, Narodna galerija.
- Ivančević, R. (1964):** Gotička arhitektura Istre (doktorska disertacija, Filozofski fakultet-Sveučilište u Zagrebu), vol. I, II. Zagreb.
- Ivančević, R. (1982):** Prilozi problemu interpretacije djela Jurja Matejeva Dalmatinca. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6 (1979/83). Zagreb.
- Komelj, I. (1973):** Gotska arhitektura na slovenskem. Ljubljana, Slovenska matica.
- Koprška katedrala (kat. jedinica 36).** Gotika 1995.
- Luzzi, E. (1996):** Ivan Duknović e il tempio di Vicovaro. V: Ivan Duknović i njegovo doba (zbornik radova simpozija održanog 1992. u Trogiru). Trogir, Zagreb: Muzej grada Trogira, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Manzuoli, N. (1854):** Descrizione della provincia dell'Istria / Venezia, 1611/. Archeografo Triestino 3, 168-211. Trieste.
- Markham Schulz, A. (1978):** The Sculpture of Giovanni and Bartolomeo Bon and their Workshop. Transactions of the American Philosophical Society, vol. 68, 3. Philadelphia.
- Marković, P. (1995):** Kasnosrednjovjekovni kapiteli u Istri (XIII.-XVI. st.) - Problemi gotičke arhitektonske plastike (magistarski rad, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu). Zagreb.
- Marković, P. (1996):** Provincia e tradizione - Il Castello "Soardo-Bembo" di Balle. Hortus Artium Medievalium 2, 77-90. Motovun-Zagreb.
- Marković, V. (1996):** Crkva Sv. Eufemije u Koprju - između projekta i izgradnje. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 36 - Petricioleiev zbornik II, 263-271. Split.
- Massari, A. (1971):** Giorgio Vassari architetto veneziano del Settecento. Vicenza, Neri Pozza.
- Mikuž, J. (1980):** Stolnica v Koprju. Ljubljana.
- Montani, M. (1967):** Juraj Dalmatinac i njegov krug. Zagreb, Gljptoteka JAZU.

- Mutinelli, C. (1965):** Il gotico in Friuli. Bolletino del Centro Internazionale di studi di Architettura Andrea Palladio, 7/2, 243-245. Vicenza.
- Naldini, P. (1700):** Corografia ecclesiastica o' sia Descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria. Venezia, G. Albrizzi.
- Nodari Krstelj, M. (1977):** Dubrovačka stambena arhitektura XV i XVI stoljeća (magistarski rad; Filozofski fakultet - Sveučilište u Zagrebu). Zagreb.
- PI - Pagine Istriane.** Capodistria.
- Petronio, P. (1968):** Memorie sacre e profane dell'Istria / Venezia, 1668/. Trieste, Italo Svevo. (reprint, ed. Giusto Borri).
- Prelog, M. (1957):** Poreč, grad i spomenici. Beograd, Kolarčev narodni univerzitet.
- Semi, F. (1934):** Il Duomo di Capodistria. Parenzo, Tip. Coana.
- Semi, F. (1975):** Capris Iustinopolis Capodistria. La storia, la cultura e l'arte. Trieste, Lint.
- Serdi, G. (1988):** Le sculture sulla facciata del duomo di Capodistria. AMSIA NS 36, 123-133. Trieste.
- Smolè, E. (1958):** Arhitekturni razvoj koprské loggie. Kronika 6, 13-20. Ljubljana.
- Stelè, F. (1960):** Umetnost v Primorju. Ljubljana, Slovenska matica.
- Šumi, N. (1966):** Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Slovenska matica.
- Tamaro, A. (1910):** Pirano. Trieste.
- Tigler, G. (1996):** Das Grabmal des heiligen Nazarius in der Katedrale von Koper. V: Gotika v Sloveniji. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom. (Akti mednarodnega simpozija Ljubljana, Narodna galerija 20.-22.10.1994., ed. J. Hoefler), 159-173. Ljubljana, Narodna galerija.
- Tigler, G. (1995):** Kiparstvo 14. stoletja v Kopru. Gotika, 160-161.
- Tommasini G., F. (1837):** Comentarj storici-geografici della provincia dell'Istria, libri otto con appendice / Pola, 1657/. Archeografo Triestino 4. Trieste.
- Župančič, M. (1991):** Inter utrumque tuta. V: Koper zwischen Rom und Venedig - Capodistria tra Roma e Venezia. Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper.